

ANMELDELSER

ISLAM I EUROPÆISK KLÆDEDragt

Aminah Tønnsen Echammari: Islam i europæisk klædedragt. Stof til eftertanke og selvransagelse. Fremad 1998 København. 137 sider. 218 kr.

En bog om islam i en dansk hverdag til eftertanke og selvransagelse. Sådan præsenterer Aminah Tønnsen Echammari sin bog indledningsvis sig selv, og sådan opleves den også af herværende anmelder. Hvem, der bør lade eftertanke og selv-ransagelsen bemægtige sig, fremgår mindre entydigt, og det veksler da også over bogens sider. Echammari tager udgangspunkt i mediedebatten og "den usikkerhed og angst, mange danskere føler i mødet med 'det anderledes'" (s. 13). Forfatterens egen vej til islam skal tjene som eksempel på, at "islam og danskhed uden besvær kan gå op i en højere enhed" (s. 13), og dermed være med til at normalisere 'det anderledes'. Bogens formål er angivet som dobbelt: Dels at give læserne indblik i muslimers situation, dels "motivation til at gå imod strømmen, til at befri sig for gruppepres og snæversynede 'lærdes' snærende lænker, og til på egen hånd at undersøge deres trosgrundlag" (s. 15). Hermed bliver målgruppen også dobbelt: Bogen henvender sig både til den dansker, der ikke kender islam, og til muslimer, der ikke har befriet sig fra "snæversynede 'lærdes' snærende lænker".

Bogens fem første kapitler er af generel karakter og omhandler islam og muslimers si-

tuation i Europa. En individuel tilgang til islam er den røde tråd i disse kapitler, sammen med opfordringen om at se på islam og den enkelte muslim med et uhildet blik. Den individualiserede islam understreges gennem udsagn som "Koranen er et helt personligt budskab" og "at være troende er (...) en livslang og helt personlig udviklingsproces" (s. 15). I kapitlet *Forstå Koranen* lyder det, at Koranen kan og skal forstås af det enkelte menneske uden indblanding fra et præsteskab. Heri ligger både en kritik af religiøse autoriteter, der mener at have monopol på den rette fortolkning og en opfordring til den enkelte om at læse Koranen.

Argumentet udbygges under overskriften *Guds evige og uforanderlige lov – et levende og personligt budskab*. Den enkelte har pligt til at læse Koranen og forsøge at forstå den efter bedste evne. I det omfang, at dette fører til forskellige fortolkninger, er der intet uislamisk i det. Der må gerne forekomme meningsforskelle i fortolkningen af Koranen, forudsat at der er enighed om de grundlæggende principper (s. 21). Kapitlet slutter med en opsang til muslimer i vore dage, der "ikke er i stand til at indtage den plads i verden, som Gud har tiltænkt dem, (hvilket) er et bevis på, at de har slået ind på en anden vej end den, Koranen skitserer" (s. 24)

I *Magtmisbrug, åndssløvhed og afgudsdyrkelse* spilles videre på de strenge, der allerede er slået an: Nødvendigheden af den enkeltes egen læsning af Koranen og kritik af de islami-

ske lærde. Det anføres, at islamiske fortolkninger ofte overtages ureflekteret og bliver tillagt for stor betydning; kun Koranen er en autoritativ kilde. Kapitlet *Muslimere i Europa* bevæger sig indenfor samme univers. Her er der fokus på muslimens ansvar for samfundsudviklingen, som er et led i den reflekterende attitude, som muslimer bør tilegne sig.

Den argumentation, som udfoldes i disse kapitler, skriver sig ind i en reform-islamisk tradition. Inden for denne tradition bliver den aktuelle islampraksis angrebet for at være degenereret, og der argumenteres istedet for en intellektualiseret udgave af islam, for islamisk praksis som en livslang udviklingsproces og for et individuelt gudsforhold. Denne tradition udviklede sig i begyndelsen af dette århundrede blandt muslimske intellektuelle og har siden været inspiration for mange muslimske grupperinger, inklusive den islamiske eller 'fundamentalistiske' strømning, der præger Mellemosten i dag. Derfor er Echammari helt på linje med vore dages mellemøstlige islam fortalere, som også argumenterer for, at alle uanset alder, køn og social baggrund bør læse Koranen, gennemgå en bevidstgørelsesproces og dermed blive i stand til at implementere islam i hverdagen.

Men her hører ligheden op. De resterende kapitler – bortset fra det afsluttende – kredser om islam og køn, om tildækning af kvinder og om mænds og kvinders roller og ansvar. Under overskrifter som *Hidjab – et emne der bringer sindene i*

kog, Hvad siger Koranen om kvinders klædedragt?, Hidjab i Danmark og Det 'nye' tørklæde lægges der afstand til muslimske kvinder med tørklæde.

Echammari anfægter, at muslimske kvinders klædedragt, herunder tørklædet, skal tjene som en tydelig tilkendegivelse af, at man er muslim. Hun skelner ganske vist mellem danske muslimske kvinder og indvandrede muslimer i Danmark: En dansk kvinde tildækket efter mellemøstlig skik er ifølge Echammari "et komplet misfoster", mens tørklædet for den indvandrede muslim kan give "den tryghed, selvtillid og styrke, der skal til for ikke at havne i et kulturelt og religiøst tomrum den første svære tid i nye omgivelser" (s. 59). Men som symbol på et islamisk tilhørsforhold er tørklædet ikke tilrådeligt, hverken for danskeren eller indvandrede med mellemøstlig oprindelse, for hvis man "hviler i sig selv som menneske, føler man sjældent behov for at skilte med sit religiøse tilhørsforhold og markere grænser – og dermed afstand til andre" (s. 61).

Argumentationen er umiddelbart genkendelig for en dansker; tørklædet har negative konnotationer, og en sober argumentation imod den forskel, det skaber, går lige ind. Når denne muslim i europæisk klædedragt så kraftigt lægger afstand til andre muslimske kvinder, er det muligvis af bitter erfaring med intolerance fra disse kvinders side. Alligevel er angrebet på de tørklædebærende kvinder lidt forstemmende, i hvert fald for denne anmelder, som synes, at de kritiske røster

mod disse kvinder i forvejen langt overstiger det rimelige. Echammari's egen udlægning af det islamiske bud til kvinden – beskeden adfærd, diskret og anstændig klædedragt (s. 63) – er ikke mere legitim end den tørklædebærende kvindes ønske om at blive anerkendt som muslim i Danmark. For disse kvinder handler tørklædet måske ikke om at skabe forskel, men om at reagere på en situation, hvor der bliver gjort forskel.

Bogens skiftende målgrupper er ikke i sig selv noget problem. Danskere, der ikke på forhånd er islamkendere, kan her erfare, at der foregår en diskussion blandt muslimer om islam. Men på et punkt er der en uoverensstemmelse mellem henvendelsen til danskerne og den valgte argumentationsform: På linje med mellemøstlige islam-apologeter sammenligner Echammari islam med kristendom for at pege på det, hun ser som fortrin ved islam. For eksempel i indledningen hvor hun fortæller, at hun mistede sin barnetro, da præsten til konfirmationsforberedelserne betegnede Jesus som Guds søn, hvorimod alting faldt på plads adskillige år senere, da hun fik præsenteret den muslimske udlægning – at Jesus er et menneske (s.13). Denne sammenligning er muligvis passende i en sammenhæng, hvor valget så at sige står mellem den ene eller den anden religion. Henvender man sig til et dansk publikum, skyder man derimod forbi. En bog til danskere i al almindelighed må tage udgangspunkt i, at vi her kan vælge at være hverken

muslimer eller kristne og iste-
det være areligjose.

Hvis hensigten derimod har været at vise, at en muslim kan deltage i diskussioner om aktuelle emner i dansk sammenhæng, og at islam kan indgå i genkendelige og legitime ræsonnementer, opfylder bogen sit formål. Som sådan har *Islam i europæisk klædedragt* sin berettigelse.

Lene Kofoed Rasmussen
kultursociolog
Carsten Niebuhr instituttet
KU

MULTIDISCIPLINARY PERSPECTIVES

Klein, Renate C.A. (ed.):
Multidisciplinary Perspectives
on Family Violence.
Routledge, London & New
York (1998) 241 s.

Bogen handler om konflikt og vold i nære personlige relationer. Det kan ikke længe mere med rette hævdes, at der mangler forskning og viden om dette emne: vold i parforhold, mænds fysiske og seksuelle overgreb mod kvinder og børn, børnemishandling etc. Bogen indgår i en omfattende videnskabelig litteratur om "family violence", "domestic violence", "child abuse and neglect", og hvad det nu alt sammen kaldes, med angelsaksisk oprindelse (USA, Canada, Storbritannien). Man tager derfor bogen i hånden med en vis følelse af *déjà-vu*. Tværfagligt perspektiv på familievold, tænker man. Ja, det er set før:

en række artikler uden egentlig sammenhæng, puttet i et fælles omslag, kommer ikke nødvendigvis til at udgøre et hele. De indledende besværgelser om, at bogen er "[u]nique in that it breaks new ground by combining a multidisciplinary perspective with an international approach, and by integrating research on conflict with research on violence ...", læses med skepsis. Af de i alt 17 bidragydere præsenteres mere end halvdelen (9) som havende tilknytning til universiteter i USA og UK, så forventningen er endnu en etnocentrisk (amerikaniseret) fremstilling trods påstanden om det modsatte.

Det viser sig at være en fejltagelse. Bogen er faktisk – som en af bidragyderne (Fincham, s. 196) udtrykker det – "a timely reminder to professionals that family violence is not an "American" phenomenon". Der er bidrag fra Spanien, Holland, Frankrig, Tyskland, Polen, Grækenland, Storbritannien og Grønland, og de bidragydere, der nu arbejder på universiteter i USA, har en europæisk baggrund. Det gælder også redaktøren Renate C.A. Klein, der har taget initiativ til at få oprettet det netværk af forskere – European Research Network on Family Conflict and Domestic Violence – som står bag bogen.

De enkelte kapitler handler ikke kun om vold mod kvinder eller vold i snæver forstand. Fokus er bredt ud til også at omfatte konflikt som led i både kernefamiliens, den udvidede families og det nyligt etablerede kæresteforholds former for

interaktion. Tilgangen er antropologisk, psykologisk og sociologisk – i nogle afsnit explicit funderet i kvindeforskning på feministisk grundlag.

Bogen er opdelt i fire hovedafsnit. Første afsnit handler om "dyadic dilemmata", nærmere bestemt konflikt og vold mellem to individuelle parter som fx. børn og (en af) deres forældre (Spanien), nybagte mødre og deres ægtefæller, som de nærmest undskylder for ikke at hjælpe til med barnet (UK), teenage piger, der falder for myten om romantisk kærlighed, og finder sig i "fyrenes" vold (Holland). Andet afsnit flytter perspektivet fra "dyader" til den udvidede familie, set med teenage børns øjne (Frankrig) og illustreret med deltagende observation af løsninger inden for familiens egne rammer af en konflikt om pengelån mellem to søstre med ægtefæller (Grækenland). Tredie afsnit handler om traditioner, kønsrollemønstre og forestillinger i samfundet om vold mod kvinder, fx. kulturelle, religiøse og politiske ideer, der legitimerer kvindevold (Polen), opfattelsen af vold som kultur-fremmed eller introduceret "udefra" (Grønland) og den feministiske bevægelses bekæmpelse af overgreb mod kvinder (Tyskland).

Bogens kloge træk er det fjerde afsnit, som består af kommentarer til og forsøg på at finde generelle såvel som specifikke karakteristika ved den ret brogede samling af bidrag i de foregående tre afsnit. Det påpeges fx. (Fincham, s. 196), at løsningen af den græske familiekonflikt med

brug af et særligt fænomen kaldet “*philotimo*” (kærlighed til ære) og betydningen af historisk baserede “*master narratives*” for forståelsen af vold mod kvinder i Grønland, viser de kulturelt specifikke faktorer, der må med, når der forskes i familievold. Dette giver i øvrigt to af kommentatorerne (Bradley & Davis, s. 204 f.) anledning til at spørge, hvordan den viden, der præsenteres, er påvirket af måden, den er opnået på, hvad angår både sted og metode. Men samtidig påpeges muligheden for ny generel indsigt ved komparative analyser af familievold i forskellige europæiske lande, fx. tidligere østbloklande og vesteuropæiske lande.

En vigtig konstatering, som nogle af enkeltbidragene leder til, er, at konflikt ikke behøver at være noget negativt, så længe det ikke udvikler sig til vold og overgreb. Konflikter er også normative. Familiekonflikt kan være en stærk, positiv kraft såvel som en ødelæggende, negativ. Det interessante er, hvad der gør forskellen. Lærer børn fx. at “løse” konflikter ved hjælp af vold, eller oplever de andre konfliktløsningsmetoder i familien? Og hvad er det, der gør, at børn, som vokser op i et voldeligt familiemønster, ikke nødvendigvis udvikler sig til selv at anvende voldelige metoder?

Bidragene giver også anledning til overvejelser over brugen af forskellige definitioner og vigtigheden af at bruge entydige definitioner. Hvad – forstås der helt præcis ved “vold” og “konflikt” i den pågældende undersøgelse?

Dette problem har givet anledning til utallige frugtesløse debatter – og konflikter! – fx. når det gælder omfanget af incest og andre seksuelle overgreb mod børn.

Den multidisciplinære tilgang til emnerne er i sig selv en udfordring, men det er oplagt, at intet endimensionalt perspektiv og intet enkelt forskningsprojekt alene kan præstere en komplet forståelse af voldsfænomenet, hvor det end forekommer. At forstå faglig uenighed som en positiv “konflikt” giver mulighed for en frisk og nyttigere tilgang til de udforskede problemer (Fincham, s. 198). Tværfaglighed giver mulighed for at analysere på flere niveauer. En såkaldt økologisk model kan fx. forklare vold ud fra individuelle karakteristika, forhold i de umiddelbare, personlige omgivelser, forhold i det nære miljø og endelig den større sociale eller kulturelle sammenhæng, som individet er en del af. Et forklaringsniveau udelukker ikke et andet og kan ikke reduceres til et andet. Bogens forskellige kapitler viser, at studiet af hvert niveau er vigtigt, men at det er samspillet mellem dem, som kan bringe forskningen et skridt videre.

Forskerens rolle problematiseres også i et afsnit med overskriften “*research, action and action-research*” (Fincham, s. 200). Det påpeges, at “opdagelsen” (i begyndelsen af 1970’erne) af vold i parforhold og seksuelle overgreb mod børn mere skyldtes kvindeaktivister end akademikere, og det hævdes, at der stadig er et spændingsforhold mellem akti-

visme og videnskabelige undersøgelser, en spænding, som nogle løser ved hjælp af såkaldt aktions-forskning med fare for, at de udforskede bliver misbragt, og den del af formålet med forskningen, som handler om at skabe social retfærdighed, bliver forpasset. Eller som det hedder et sted (Bradley & Davis, s. 208):

“This volume brings together research from many cultures on the topic of interpersonal violence and reminds us that science is not simply discovering, describing and explaining what is “out there”. Social science is itself a social practice which, like other social practices, needs to be addressed with questions such as “What are we doing by doing science?” and “Does social science practice strive to be a part of an alliance against injustice?” This means that we need to go beyond asking if our research projects are ethical in the sense of not violating the basic rights of research participants. We ought to be conceiving our work as contributing to social justice.”

Dette dictum kan denne anmelder fuldt ud tilslutte sig. I det hele taget giver bogen meget stof til eftertanke for forskere, ikke kun kvindeforskere, men alle, der beskæftiger sig med vold og konflikt i nære menneskelige relationer. Den er også velegnet til undervisningsbrug af bl.a. psykologi-, sociologi- og antropologistuderende. Presentationen af såvel konkrete forskningsprojekter som mere overordnede teoretiske overvejelser er bo-

gens styrke. Hvis den har svagheder, er det måske den uundgåelige uensartethed mellem de enkelte kapitler og en vis overlappning mellem de fire kapitler i afsnit IV. Men sammenlignet med så mange andre "sammenbragte børn" i genre er denne bog bedre end de fleste.

Beth Grothe Nielsen
lektor i strafferet og kriminologi
Juridisk Institut, AaU

FILMDIVAER

Bodil Marie Thomsen:
Filmdivaer. Stjernens figur i
Hollywoods melodrama 1920-
1940.
Museum Tusulanums Forlag,
Københavns Universitet (1997)
Pris: 298 kr.

Filmdivaerne Marlene Dietrich og Greta Garbo – og deres vedvarende fascination og aktualitet for den nutidige visuelle kulturs udfoldelse har i særlig grad været tydelig i august måned, hvor samtlige musikkanaler har fejret sangstjernen Madonnas 40 års fødselsdag. Alene gensynet med disse musikvideoer viser aktualiteten og værdien i Bodil Marie Thomsens bog *Filmdivaer. Stjernens figur i Hollywoods melodrama 1920-1940*.

På baggrund af ph.d.-afhandlingen *Stjernens melodramatiske figur. Den kvindelige filmstjernes betydning og retoriske formforandring fra stumtil talefilm i perioden 1920-1940* har Bodil Marie Thomsen skrevet bogen *Filmdivaer*.

Stjernens figur i Hollywoods melodrama 1920-1940. Filmdivaer undersøger med sin tværfæstetiske tilgang til film og mode, hvorfor det netop er den kvindelige filmstjerne, der bliver garant for filmens succes i århundredets begyndelse – og hvilken rolle fortælleform og genre har for den kvindelige stjernes opkomst.

I *Filmdivaer. Stjernens figur i Hollywoods melodrama 1920-1940* følges tre ledespor: et historisk, et retorisk og et filmteoretisk. Ledespor der krydser sig ind og ud af hinanden, og som kræver en overordentlig opmærksom læser.

Det historiske ledespor undersøger den kvindelige stjerne og dennes position i perioden 1920-1940. Stjernen skal i filmens ungdom spille en kødelig rolle for at afværge uhyggen hos læseren. Men i overgangen til talefilmen, som er en realitet i 1927 med filmen "The Jazz Singer", bliver stjernen gradvis mindre og mindre kødelig idet både lyden og tilvænningen til mediet formindsker uhyggen. Det er således overgangen fra stum- til talefilmen, tiden før og efter talefilmen, som er bogens historiske undersøgelsesfelt. I disse mellemkrigsår manifesterer Hollywood sin dominans, der bevirker en forandring og amerikanisering af moden.

Det retoriske ledespor af-søger stjernens ikonografiske betydning i melodramaet. Den retoriske iscenesættelse af stjernens krop i en melodramatisk kontekst er bogens hovedanliggende: hvordan kroppen bliver til tegn og betydningen heraf. Thomsen behandler ek-

sempelvis nærbilledets studium af krop og ansigt, positur og gestik. Men hun går samtidig et skridt videre, idet hun også beskæftiger sig med, hvordan formgivningen af krop og ansigt skabes i makeup og designafdelingen, hvordan gestaltningen skabes af skuespillerens talent, udstråling og særlige kameralook og endelig, hvordan figurene etableres i instruktørens fortælling. Det er således iscenesættelsens mange facetter, som bliver undersøgt, hvor analysen i særlig grad vægter filmmediets og modens visualitet frem for at være styret af den lingvistiske udsigelse i filmene.

Det tredje ledespor, det filmteoretiske, er en gentagne undersøgelse af de psykoanalytiske inspirerede visuelle teorier, der siden 1970'erne har diskuteret forholdet mellem billede, og blik- og kønnet. Det er Thomsens hensigt at nuancere den feministiske opfattelse af kønnet, blikket og filmen især anført af Laura Mulvey og Mary Ann Doane – samt Christian Metz' filmteoretiske fortolkninger af Lacanianske begreber. Bodil Marie Thomsen mener, at nøgleordene "fetich", "sadisme" og "maschocisme" i de feministiske tolkninger er defineret alt for entydigt. Det er således Thomsens hensigt at diskutere og nuancere påstanden om, at filmkameraet instituerer et ubevidst mandligt, voyeristisk eller fetichistisk båret begærblik, der sætter kvinden som et "stumt" billedobjekt.

Filmdivaer falder i dels en teoretisk del, hvor filmens særlige karaktertræk bestem-

mes, og dels i en analytisk del, hvor Hollywoods to store filmdivaers film undersøges. Det er for omfattende i denne sammenhæng at redegøre for det komplekse indhold, som den teoretiske del indeholder. Dog bør bogen fremhæves for den grundige redegørelse for filmens særlige karaktertræk, herunder især lærredets betydning for perceptionen af de bevægelige billeder, der indsætter en oscillerende mellem nærvær og fravær hos læseren. Desuden bør bogen roses for diskussionen og overvejelserne omkring kiasmen, det synlige overfor det usynlige og det tilslørede overfor det afslørede.

Anden del analyserer Greta Garbos og Marlene Dietrichs iscenesættelse. Det er ikke Thomsens projekt at formulere vilkårene for de enkelte stjerner eller "lave en ideologikritisk analyse af filmmediets skjulte retoriske urgrund- kvinden", men at beskrive "hvad stjernen repræsenterer som tegn, som abstrakt fetich-værdi, der kan fungere som visuel orienteringsfigur".

Det kvindelige stjernebillede bliver synonym for skærmens operation, set fra tilskuerens sted: en metafor for og i relation til de evigt forflygtigende billeder. På samme tid (horisontalt) indskrevet i handlingen og som en ekstern (vertikal) figur, der figurativt udpeger den filmiske diskurs.

For Thomsen demonstrerer melodramaet i kraft af figurerens tydelige plot-bestemmelse mere end nogen anden genre, filmen som en slags generaliseret striptease eller maskerade. Den evindelige teasing går ud

på aldrig at smide den sidste klud, der skjuler (køns)forskellen radikalt- eller nærmere: den åbenbarer skærmens reflekterende hvidhed mellem blik og billede. Iflg. Thomsen viser det også, at den kvindelige stjernes feticherede krop med melodramaet som udgangspunkt og ramme bliver en retorisk vigtig figur for gestaltningen af- og det vil sige den mulige aflæsning af -bevægelige, abstrakte kroppe i et flydende rum.

Filmstjernens fetichkarakter bliver større, når hun optræder i samme betydningslag i de forskellige film. Filmstjernen samler derfor betydning på tværs af filmene, hvilket har indflydelse på, hvordan filmene aflæses og dermed bliver den enkelte films handling ikke alene udgangspunkt for fortolkningsrammen. Gennem grundige analyser af Greta Garbos film vises hendes gennemspilning af det materielle drama, hvor den prædipale mor går til grunde for, at sønnen med sin guddommelige moderkærlighed skal komme hel ind i den symbolske orden. I analyserne af Marlene Dietrichs film vises iscenesættelsen af den masochiserende kvinde. Garbo illustrerer lidelse og død i en tematisering af kvinde billedets nærvær med lærredet i synsaktens -og Dietrich tematiserer fraværet, der betoner lærredet som lærred og figurerne som filmiske tegn.

Bodil Marie Thomsen konkluderer, at Greta Garbos iscenesættelse som ikonisk tegn er langt mere kød end Marlene Dietrich, der til gengæld i sin iscenesættelse fremstår mere

som et billede. Fælles for dem begge er en frisættelse af de visuelle figurer, hvor den glamourøse krop opbygges og bliver en selvstændig figur.

Joseph Sternbergs Dietrich-film er mere kølige og reflekterende end Garbo-filmene, hvor passionen over det kvindelige er temaet. Filmstjernens ikoniske iscenesættelse frisætter således visuelle tegn, som skaber flertydighed og labilitet – der fremtræder som ekstra-diegetiske kommentarer til filmmediet og synet. Og det er netop filmstjernens ikoniske kvalitet, der gør Hollywoods melodramatiske film til kunst, i og med iscenesættelsen skaber metarefleksioner om det kiastiske blik- en udveksling mellem det synlige og den seende.

Bodil Marie Thomsens positive tolkning af melodramaet og stjernen i modens og filmens visuelle register ønsker dermed at udvide filmteoriens positioner. Thomsen konkluderer, at Garbos melodramatiske fremstilling af det tragiske materielle og Sternbergs kølige bearbejdning af stjernebilledet, så det kan aktivere det labile i synsaktens, kræver hver for sig en komplettering af "faderloven". Dermed argumenterer Thomsen for en nuanceret af filmteoriens reference til faderloven og endvidere bør den udbygges "i en imaginær memorering af og alliance med den orale mor, billedet på døden, der vel at mærke og måske i særlig grad i biografens mørke kan forestilles som en genfødsel til et idealjag". Dette betyder, at Thomsen argumenterer for en dialog omkring blikpositionen, så den ik-

ke udelukkende bestemmes fetichistisk og voyeristisk, men at også overvejelserne omkring masochistens sigte med faderlovens ophævelse inddrages, når man taler om perceptionsformer. Spørgsmålet er så, om her er tale om en komplementering af faderloven, eller om det ikke netop er en af lommerne, som en del af – og garant for ordenens beståen.

Den læseværdige bog er undertiden svær at præcisere og læseren skal konstant være vågen overfor nuancerne, men samtidig åbner den for mange spændende diskussioner og overvejelser. Især fordi jeg personligt har fået svar på nogle spørgsmål, jeg har stillet ved et besøg på udstillingen Kino, Movie, Cinema. 100 Jahre Film. 24 Bilder Ausstellung i Berlin i 1995, hvor netop en togvogn, som i filmen Shanghai Express fremstiller iscenesættelsen af Marlene Dietrich: Her "hang" hun netop -som et levende og bevægende billede – oppe over hele udstyret af børster og makeup pensler og betragtede udstillingens besøgende. Dog bliver forventningerne til besvarelse af de spørgsmål om haute couturens nære forbindelse til filmstjernen, som udstillingen åbnede, ikke helt besvaret. Men som Thomsen selv bemærker, ligger relationen mellem filmen, moden og surrealismen og venter til senere besvarelse.

Anita Frank Goth
cand. mag.

SE MIN KJOLE

Else Marie Wiberg Pedersen
(red.)

Se min kjole. De første kvindelige præsters historie.
Samleren 1998.

At blive præst og at være det!

Bogen handler om kvindelige præster. Og det handler om at *blive* og at *være* præst. Først kampen for at blive det, dernæst kampen for at være det. Det er en bog, der fortæller historien om de danske kvindelige præster og deres individuelle og kollektive problemer i perioden fra 1916, hvor kravet om kvinders adgang til embedet rejstes, og frem til i dag, hvor det ikke er et problem at få embede, men hvor det stadig er et problem at forbinde et kvindeliv med et embede, der gennem snart to årtusinder har været forbeholdt mænd, og hvor præsterollen i et sogn og en menighed er dybt præget af traditionelle ideer om mandlighed og kvindelighed.

Præstekjolen er symbolet på den ordinerede præst i den danske folkekirke og retten til at bære den opnåede kvinder først i 1947. I foråret 1948 ordinerede biskop Hans Øllgård, Odense, de første tre kvindelige teologer, der var blevet indstillet til et embede af en menighed. Hermed var en bastion faldet.

Forud var gået en lang og sej kamp, og det er primært denne lange periode, der belyses i en antologi redigeret af teologen Else Marie Wiberg Pedersen i anledning af 50 årsjubilæet. Bidragyderne er primært teologer, men bogen rummer også to artikler skrevet af en etnolog og en sprogforsker.

Redaktørens eget bidrag beskriver klart og fyndigt de centrale teologiske problemer i striden og hun fælder med stor præcision sine domme over modstandernes argumenter. Kernepunktet i teologisk henseende er debatten om hvad Bibelen siger om kvinders ret til embedet og her gennemhuller Wiberg hovedargumentationen hos modstanderne af kvindelige præster. Man plukker citater ud og strikker sammen på en højst uvidenskabelig måde, og man stiller hindringer op, hvor de ikke findes. Man citerer Paulus for at kvinder bør tie i forsamlinger, men nævner ikke – naturligvis – at hvis man fulgte Paulus, kunne kun jødiske mænd være præster. Man taler om at den fælleskirkelige enhed i vor civilisation vil blive brudt med ordination af kvinder, men fortier at denne enhed forlængst er forsvundet, først med Lutherdommen, der understregede at præsten var ordets tjener og ikke først og fremmest en legemliggørelse af Gud i hans almagt her på jorden og senere med accepten af mange forskellige kirkelige retninger. Wiberg beskriver modstandernes menneskesyn som opsplittet og deres skrift- og kristendomsforståelse som skismatisk. Hun finder det karakteristisk for den aktuelle debat, at modstanderne af kvindelig ordination fremhæver sig selv som diskriminerede. Det er *deres* opfattelse af kristendommen der ikke længere er plads til, når de f.eks. ikke kan undgå at skulle være i kirkerum sammen med en kvindelig præst.

To hovedbidrag gennemgår – helt ned i detaljen – udviklingen af debatten i rigsdagen og denne debats sammenhæng med den almindelige kvindedefri-gørelseskamp. Marianne Rasmussen ridser baggrunden op for lovgivningsdebatten, nemlig kvinders adgang til universitetet i 1875, adgang til at aflægge teologisk embedseksamen i 1904, og gennemgår derefter udviklingen i lovgivningsarbejdet fra 1918, hvor der fremsættes lov om kvinders adgang til tjenestestillinger og hverv. Men det bliver nærmest til et forbud mod kvindelige præster. Langsomt arbejdes der på en række fronter: på at få kvinder ind særlige steder, f.eks. kvindefængsler, på at få allerede fungerende præster ordineret. Argumenterne, der fremsættes imod, er skiftende og opfindsomme. Allerede da debatten rejstes af Elna Munch i 1918-19 svarede der nemlig fra teologisk hold, at der hverken i Det ny testamente eller i bekendelsesskrifterne findes noget der taler imod kvindelige præster. Ligeledes svarede kirkeministeren, at der ikke er lovhjemmel for at hindre kvinder i at blive præster. Derfor måtte argumenterne mod kvindelig præster hentet alskens steder fra. De støtter sig ikke altid til fakta, f.eks. vil man ikke lovgive for kvindelige præster, da der jo ingen kandidater er og menighederne vil jo ikke have kvindelige præster etc. Der var faktisk kvindelige teologer med Rigmor Larsen som den første kandidat i 1916 og en række menigheder ville faktisk godt have en kvindelig præst. Den lykkelige slutning

kommer, da modstanderne blandt bisper ved lov af 3. marts 1948 kan fritages for at føre tilsyn med en menighed og dennes præster i visse tilfælde. Så var der plads til at grundtvigianeren Øllgård kunne give tre kvinder den ordination som de og deres menigheder ønskede.

Lis Bisgaard redegør for Dansk Kvindesamfunds indflydelse på debatten. Utrætteligt forbereder foreningen fremskud, debatmøder, forespørgsler og resolutioner, men i lang tid uden held. Samfundet ønsker kvindelige præster, men ønsker dem ikke ordineret ved en undtagelseslov, men på lige fod med mænd. Med loven i 1947 kunne Samfundet juble, men modstanden fortsatte, da bisperne endnu vægrede sig ved at ordinere. Indre Mission udsendte en bandbulle mod kvinders ordination, fordi "Guds ord er imod".

Man skal nok på forhånd være ret så interesseret i emnet for at læse hver linie i disse betragtninger, der undertiden kan synes ligeså langtrukne, opslidende og trættende som selve processen. Sandsynligvis har en karsk bemærkning i ny og næ fra et fornuftigt menneske virket lige så opmuntrende dengang som for den moderne læser. Pastor Oscar Geismar opfordrede i 1920 sine kolleger til at byde kvinder velkomne som arbejdsfæller, "for ringere end vi kan de ikke godt blive"! Da der i 1940'erne igen er bekymring for traditionsbruddet i kirken, bemærker Bodil Koch, at det er underligt at man ikke beklager det brud der skete med cølibatets ophævelse!

En vis rolle spillede det, at enkelte kvinder faktisk inden 1947 fungerede i det stille som præster, uden problemer. Den ene af de to forstandere på Gymnastikhøjskolen i Snoghøj, Jørgine Abildgård, havde i 1933 bygget sin egen kirke som en fløj på skolen og holdt her gudstjeneste, døbte, konfirmerede og viede, uden at være blevet ordineret. Hun bar altid en hjemmesyet sort "præstekjole" under sine gudstjenester. Lene Bischoff-Mikkelsen skriver om denne karismatiske kvinde, der kunne fængsle sine gymnastikpiger år efter år med sine budskaber om den guddommelige sammenhæng mellem krop og ånd. Jørgine Abildgaard var ikke kvindesagskvinde, og hun ønskede ikke at provokere ved sit virke som præst. Hun oplevede sig som kaldet! Hendes menighed omdannedes til en frimenighed og hun modtog en uformel ordination, en velsignelse, af frimenighedspræsten Niels Dacl.

To bidrag har tyngdepunkt i nutiden. Etnologen Karen Scousboe har interviewet en række kvindelige præster og gennem deres svar får man et klart indtryk af, at der stadig er lang vej tilbage før kvindelige præster kan virke uden at støde på kønsmæssige problemer. Problemerne findes måske også hos dem selv, fordi de ikke har kunnet finde andre forbilleder end de gængse. Som en af de interview'ede siger: "Et af mine dybeste problemer er, at en sognepræst for mig er sådan en mand med fuldskæg og en lidt hyggelig, "onkelig" mave". Med denne nye under-

søgelse viser Schousboe, at det ikke kun er menigheden men også den kvindelige præst selv, der kæmper med det gamle billede af præsten som Guds repræsentant på jorden og derfor netop en mand.

Sprogforskeren Inge Lise Pedersen har også arbejdet med de kvindelige præsters omgang med præste- og kvinderollen ved at analysere deres prædikener. Hun må konstatere, at de kønsbestemte træk ikke er særligt tydelige. Hun narrer læseren ved at citere en præst, der henter sine billeder fra rengøringsfronten, og netop som man tænker, ja, det er selvfølgelig en kvinde, får man det modsatte at vide. Pointen i dette interessante bidrag er, at hverken pionerkvinderne eller deres moderne søstre er særligt prægede i deres metaforer og sproglige syntaks af deres køn.

Debatten om kvindelige præster er et fremragende eksempel på, hvad der har været på færde, hver gang kvinder har søgt at udvide deres virkefelt. Dette er blevet opfattet – både af mænd og kvinder – som et angreb på velerhvervede rettigheder, en forkastelse af verdensordenen, den guddommelige såvel som den verdslige, en forkvakling af det naturlige køn, den naturlige mandlighed og kvindelighed. Det er ikke nyt, men nyttigt at vide og indse og i denne antologi demonstreres det kyndigt og grundigt. Vi har fået en nyttig og rig bog, måske mere til at plukke i end til at læse i et stræk!

*Nanna Damsholt
docent, dr.phil. KU*

DE MODERNE MÆNDS GENNEMBRUD

Fra århundredskiftelitteratur til en ny mandlig etik

Jørgen Lorentzen:

Mannlighetens muligheder.

Aschehoug, Oslo 1998.

239 s. 198 norske kr.

I Mannlighetens muligheder

Læser Jørgen Lorentzen nogle bøger fra slutningen af sidste århundrede, som er så forunderlige, at man næppe forlader dem uden mærker: Knut Hamsuns *Mysterier* (1892), Arne Garborgs *Trætte mænd* (1891), Strindbergs *Fadren* (1887) og Dostojevskis *Idioten* (1867-69). Hvorfor lader Hamsun Nagel gå rundt og fortælle sære historier til gud og hvermand? Hvorfor optræder Garborgs Gabriel Gram med en nihilisme så stærk, at den ikke blot undergraver alle værdier, men tilsyneladende også smadrer hans livsmuligheder og hans forhold til Fanny? Og hvorfor nægter ritmesteren i *Fadren* at gå på kompromis med hustruen Laura, selvom det står ham soleklart, at han har tabt kampen?

Det er fordi de er mænd, forklarer Jørgen Lorentzen, og det blokerer deres forhold til andre. For mandigheden er et kompleks, der hindrer dem i at møde verden med åbenhed og tillid, og som får hovedpersonerne i disse centrale værker til at trække sig tilbage i paranoia og narcissistisk fornærmethed. At værdsætte andre formår de i grunden ikke. Ud af deres uformåen kan man imidlertid konstruere grundlaget for "en ny mandlig etik". Den er vejen til mandlighedens udfoldede muligheder.

Kønnet er Jørgen Lorentzens forklaringsramme.

Mandlige forskeres læsninger af *Mysterier* klandres således for ikke at have set, »at Nagel er bærer av et kjønn og at hans bevægelse i teksten er dypt knyttet til spørsmålet om manlig og kvinnelig«. Derfor rekonstrueres hans og de øvrige protagonisters mere eller mindre forpinte forhold til det patriarkalske system, og det sker vel at mærke ud fra en mandlig synsvinkel. Jørgen Lorentzen udvikler hermed en side af litteraturforskningen, som ikke blot kaster nyt lys over nogle af århundredskiftets hovedværker, men tillige leverer væsentlige korrektiver til kønsstudier, der ukritisk overfører feministiske ideer til mandeforskningen. Nagel anskues eksempelvis som en mandlig hysteriker. Måske det 19. århundredes sidste, hedder det. For han har med et af bogens yndlingsudtryk anbragt sig i et ingenmands-land, som ikke passer ikke ind i den sammenknytning af kvindelighed og hysteri, der har været gængs siden Freud:

“Analysen av en mannlig hysteriker vil derfor være et eksempel på at feministisk teori vil måtte revurderes, fordi den i altfor stor grad har vært kjønnsblind, og bare tenkt ett kjønn. Slik har feminismen reproduisert den patriarkalske tenkemåte hvor mannen har vært nøytrum, mens kvinnen har vært kjønnnet”.

Psykoanalytiske forklaringer: hysteri, melankoli, paranoia
Vejen til tekstens køn går gennem psykoanalysen. Lorentzen

forstår romanpersonerne ud fra forstyrrelser i personlighedsdannelsen, som farver deres forhold til andre. Nagel er hysterikeren. Som sådan er han teatralisk. Han spiller for og med lillebyens indbyggere, og han går op i sin rolle: bag hans masker og fortællinger er der intet. Ingen fast identitet og intet klart køn; hysterikeren anfægter såvel den patriarkalske orden som kønsforskellen. Nagels evindelige snak er fyldt med overfald på samfundets faderskikkelser, og for sær til at få kvindernes accept. Denne hverken-eller position forløser ham mildest talt ikke. Han forbliver udenfor. Han kan ikke nå sin egen krop og ikke henvise sig til andre, kun til Gud eller altet. Sådan funderes mysteriet i hysteriet.

Den kønsforskel, Nagel underminererede, prøver Gabriel Gram i *Trætte mænd* febrilsk at opretholde. Han taler løs for at definere det kvindelige. Det lykkes bare ikke, for også han er i et ingenmandsland. Kritikken af de maskuliniserede 'berufskvinder' rammer ham selv: også han er urolig, usammenhængende, forjaget og nervøs. Han har mistet sin naivitet, og derfor svinger han mellem kynisme, ironi og sentimentalitet. Talen er selv et symptom: Gabriel er melankoliker. For ham er verden tabt eller devalueret; derfor holder han sig uden for livets kontinuitet og hengiver sig til øjeblikkets affekter. Til dem hører den altid punktuelle og provisoriske ironi. Den gør ham fri til at komme og gå, som han vil, men afskærer ham tillige fra kontakt med andre. Han kan ikke åbne sig, ikke la-

de sig opløse i kvinden, slægtten og evigheden.

Strindbergs ritmester er, som titlen siger, familiefader. Dvs. han er på forhånd placeret i en relation til andre, til hustruen og barnet. Nogen tillid kan han imidlertid ikke vise dem, for han er spærret inde i en paranoia, der endog synes at determinere stykkets klaustrofobiske rum, hvor ingen breve slipper ud, og intet håb bryder ind. Paranoiaen udløses af hans tab af magt. Det fører til hans afmaskulinisering og infantilisering, idet Lorentzen ser en del af ritmesterens syndrom som identifikation af magt og mandighed. At han samtidig mærker sin krop og søger hustruens varme og nærhed, er en aldeles uønsket sidegevinst. I forhold til stridens kerne, datteren Bertha, står faderen paradoksalt nok for modernitet, oplysning og fremskridt. Hun skal have uddannelse. Men det skal hun for at videreføre hans rationalitet og sikre ham en art udødelighed. Ønskerne for hendes fremtid hviler ikke på en ægte omsorg, for i grunden ser han kun sig selv i hende. Forholdet er i Lorentzens optik ikke etisk.

Æstetisk spil og etisk vurdering

Med diagnosticeringen af ubevidste komplekser hos de fiktive personer er Jørgen Lorentzen trods alskens forbehold ikke fri for at tilskrive psykoanalysen en næsten apriorisk sandhed. Vidtgående tolkninger bygger således flere gange udelukkende på udlægninger af enkeltsteder; enheden tilskrives en underliggende ube-

vidst dynamik og funderes ikke altid i en tolkning af værkets helhed. Ved elegante ordspil skrives Montrelays analyse af den mandlige seksualitet eksempelvis ind i Trætte mænd. Lorentzen bliver imidlertid ikke stående ved de psykoanalytiske forklaringer, men lader den kognitive rationalitet brydes med en etisk og en æstetisk.

Selv om læsningerne vitterlig både er inciterende og vilde, undgår Jørgen Lorentzen ikke at oversætte sin undren over teksterne til forklaringer inden for kanoniserede vidensregimer. Men han er opmærksom på problemet og insisterer med ønsket om »å klype teksten i fettet, for at vi skal kunne lege merke til hvor deilig den er« på værkernes materialitet. Den æstetiske tilgang præger tilmed også hans egen skriven. Han har sans for citater, anekdoter og underlige tekster. Stilen strutter af idérigdom og vid, af sprogligt overskud, punch og essayistisk raffinement, men også af svulst og flade vitser. Om *Mysterier* hedder det med variationer over en yndlingsterm: »Teksten, som i seg selv er underlig, framstiller en mann som både er forunderlig og som undrer seg, samtidig som vi som lesere er vitne til flere undere i løpet av teksten«.

Lorentzens undren fører fra en æstetiserende teksterotik over i det etiske anliggende, som er bogens centrale. Dens norm er en »ansvarlig mandlighed«; facitlisten lånes af Levinas. Lorentzens idé er, at vi i en anden fødsel lærer at skille os ud som selvstændige indivi-

der. Ordentlig omgang med andre kræver imidlertid andet end afgrænsning; for at fødes som sociale væsener må vi derfor lære åbenhed, tillid og tolerance. Vejen til det skulle gå gennem en undren, hvor vi med al den sårbarhed, det implicerer, må risikere at slippe tøjlerne og lade os overvælde af den anden. Det er vore tre protagonister bestemt ikke gode til. Ulig Lorentzens helt, den naive fyrst Mysjkin i *Idioten*, foretrækker de døden og intetheden for hengivelsen.

Undren, åbenhed og tillid er elementære værdier, man dårligt kan være foruden. Men jeg har svært ved at forstå, at de skulle udgøre »en ny mandlig etik«. Blokeringerne mod den tillidsfulde hengivelse kan forstås som del af et specifikt mandligt syndrom, javist, men normerne for anstændig opførsel er vel universelle. Lorentzens fortale for et socialt og historisk fællesskab (den anden, slægten, kontinuiteten) leverer et vigtigt korrektiv til en moderne hypostasering af det isolerede individ og dets øjeblikkelige indfald. Men når etikken kammer over i belæring, står jeg af. Der er lige ved at gå spejdermoral i al denne undrende åbenhed. At alle individer er uerstattelige, betyder vel ikke, at det er vores forbandede pligt at akkviescere os med hvem som helst. Det er ikke kun det uskønne sprog, jeg får galt i halsen, når jeg hører, at Gabriel aldrig hviler »i en position der han undres, han stopper aldri opp og undres over det under han ser når han møter Fanny«. Skal han absolut det?

En af bogens kvaliteter er, som det ses, at den inviterer til diskussion. På et velfunderet etisk grundlag og i et sympatisk forsvar for en naivitet, som vil det gode for den anden, bringer Lorentzen sig med sin betoning af generationernes kontinuitet tæt på en betænkeligt antimoderne position. Polemikken mod det urbane raffinement, mod øjeblikkets affekter, mod ironikeren og æstetikeren, og forsvaret for slægten minder ikke så lidt om kultur-konservativ modernitetskritik. Faderskabet udråbes ikke blot til model for enhver kærlighed, men skal tillige udgøre en navlestreng til fremtiden og evigheden. Jeg har altid fået spat, når feminister glorificerede moderrollen. Alternativet for mandeforskningen kan vel ikke være at gøre faderværdigheden til en verdslig version af de levendes land: »En slik uendelig væren vil ikke forgå eller foreldes, men fornyes i noe stadig bedre, som synes i barnets åpenhet og evige ungdommelighet«. Hvad skal de enlige, bøsserne og de barnløse stille op?

Noget i den velmenende patos generer mig. Den legende ordekvilibrist bliver alvorlig, ja næsten renfærdig, når undringen over teksten afløses af etisk vurdering. F.eks. af ritmestere: »Han evner ikke å se at bare ved å erkjenne barnets forskjellighet, som noe nytt som står i forlengelse av jeget, kan faren bli en del av uendeligheten. Han bryter både med fruktbarhetens ontologi og etikkens basis«. Poor guy. Noget skurrer her. Måske skyldes det sammenstødet mellem en

tillidens etik og den mistillidens hermeneutik, som psykoanalysen står for. Erkendelsen af barnets uerstattelighed og frugtbarhedens ontologi forudsætter en transparens, psykoanalysen anfægter. Den forklarer, hvorfor vi gør, begærer eller fantaserer om noget andet, end det vi skal. Netop fordi vi ikke bare kan slå filtrerne fra og se den anden (eller for den sags skyld os selv) med krystallinsk klarhed, er det værd at bevare åbenheden som regulativ idé og ikke som noget absolut realiserbart. Og netop derfor er der noget velgørende i bogens uafklarede sammenfiltrering af litteratortolkning, psykoanalytisk erkendelse, etisk vurdering og æstetisk spil for galleriet.

*Per Stoumbjerg
cand.phil, lektor Institut for
nordisk sprog og litteratur
Århus Universitet*

LADY HAMILTON UDSAT FOR MARIA HELLEBERG

*Maria Helleberg:
Lady Hamilton og hendes tid
L&R FAKTA, Århus 1998
268 sider, pris: 298 kr.*

Vores forventninger til Lady Hamilton og hendes tid var store. Dels fordi vi begynte med interesse og udbytte har læst nogle af Maria Hellebergs tidligere bøger og dels fordi vi i forbindelse med vore historiespeciale arbejdede med salonkvinder i Danmark og i Europa i samme tidsrum, som

Helleberg beskæftiger sig med – slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet.

Gennem vores historiespeciale dukkede der mange spændende, men desværre også oversete kvinder op. Kvinder, der i deres samtid havde været en inspiration og mændenes ligeværdige partnere. De kvinder er desværre blevet “glemt” i historieskrivningen, eller de er blevet reduceret til en fodnote, og deres egen selvstændige betydning, skal man i dag arbejde hårdt på at få op til overfladen igen. Desværre er det ikke noget man lægger vægt på i de anerkendte historiske værker så man må sætte sin lid til, at enkelte personer tager sagen i egen hånd og giver kvinderne deres egen historie. Rollen, som anmelder, lå derfor lige for og indledningen i den 268 sider lange bog gjorde kun opgaven endnu mere interessant;

Bogen om Lady Hamilton varslende, at Helleberg havde gjort det, vi, i al beskedenhed, også havde gjort i vores historiespeciale om Kamma Rahbek. Nemlig taget en historisk kvinde og så skrælet alle myter og rygter væk, for så at betragte de historiske kendsgerninger omkring hendes person. Det viser sig ofte, at hvis en kvindes rygte har overlevet gennem historien, så er det fordi hun indeholder andet og mere. Vi satte os altså spændte med bogen. Begge kendte vi den “populære” udlægning af, hvem Lady Hamilton var – Lord Nelsons elskerinde.

Lady Hamilton (født ca. 1765 død 1815) vokser op under fattige kår i en nordengelsk landsby. Om hendes barndom

siges meget lidt. Vi får at vide, at hun som 12-årig kommer i huset hos en velhavende familie. Hun stikker af fra sin plads uden andet end en drøm om frihed og en trang til ikke at tilhøre nogen. Hun ernærer sig først ved forskellige småjobs, før hun får tilknytning til et bordel i London. Det er i sit virke som prostitueret, at hun stifter bekendtskab med de velhavende og indflydelsesrige mænd, som hun håber/planlægger skal føre hende op ad den sociale rangstige. Det bliver gennem dette virke, at hun møder Sir Greville. Hos Sir Greville bliver hun en “holdt kvinde”. Lady Hamiltons tidligere liv var dog ikke gået sporeløst hen, idet hun i 1780 havde fået en datter, der tidligt blev bortadopteret. Moderrollen skulle resten af livet være hendes store dilemma. Selv de børn hun senere fik med sit livs kærlighed, Lord Nelson, havde hun svært ved at forholde sig til.

Forholdet til Sir Greville afsluttes temmelig brat ved, at Lady Hamilton i en alder af 21 år, bliver installeret hos Sir Grevilles onkel, den langt ældre Sir Hamilton, i Napoli i 1786. Grunden til dette er, at Sir Greville af økonomiske årsager indgår et fornuftægteskab.

Sir Hamilton var en indflydelsesrig og velhavende mand, hvis penge og position åbnede mange betydningsfulde døre for Lady Hamilton, heriblandt et venskab med Maria Carolina, dronning ved det napolitanske hof. I 1791 blev Lady Hamilton og Sir Hamilton gift, hvorved hun erhvervede sig det navn, hun siden er ble-

vet kendt under. Ægteskabet var lykkeligt, men blev alligevel afsluttet ved skilsmisse efter 12 år, idet Sir Hamilton ikke længere kunne leve med, at hans kone havde en affære med Lord Nelson.

Det er i tiden i Napoli, at Lady Hamilton for alvor bliver en kendt og feteret skikkelse, selvom hendes lidet glamourøse fortid forbliver et stigma for hende. Maria Carolina skaffer hende en position ved det napolitanske hof, blandt andet som dronningens stedfortræder, da denne må forlade Napoli i forbindelse med revolutionen i Frankrig.

I slutningen af 1700-tallet sætter Lady Hamilton sin sociale position over styr, idet hun indleder en affære med den gifte Lord Nelson. Hendes tab af position i Napolis liv bliver begyndelsen til enden for den tidligere så feterede kvinde. Med Lord Nelsons død i 1805 begynder hendes deroute for alvor. I 1813 kommer hun i gælds fængsel, hvorfra hun flygter. I 1815 dør Lady Hamilton i dyb armod i Calais.

Maria Helleberg lægger i bogens indledning op til at ville beskrive et stykke spændende og overset kvindehistorie og bruger i den forbindelse termer som “...at tildele kvinderne hovedroller”. Denne tilgang bliver dog aldrig helt fulgt til dørs og Hellebergs bog ender i høj grad med atter at blive en bog om mændenes historie. Den havner mellem to stole uden, at noget nyt og spændende umiddelbart opstår. Det er, hverken en historisk biografi eller en roman, ej heller kan den betegnes som

kvinde/kønshistorie, da dette kræver andet og mere af en bog end blot at have en kvinde som påstået centrum.

Bogen består af 20 kapitler samt en indledning og en afslutning – disse kommer ofte til at fremstå som selvstændige og uden indbyrdes sammenhæng – den røde tråd, der burde have flydt gennem bogen – nemlig Lady Hamiltons livsforløb – bliver gentagende gange kappet for så igen at blive taget op flere sider senere, hvilket ofte efterlod os med en undren over, hvad det mellemliggende var relevant for.

De historiske kilder, der ligger til grund for bogen, er til dels forskellige breve, som alle figurerer i en engelske udgave i et appendiks. I selve teksten er de oversat til dansk, men kommer her til at virke forstyrrende, idet de alle mangler dato og årstal, hvilket skaber en dårlig kronologi, vi var således ofte i tvivl om, hvor vi befandt os i Lady Hamiltons liv – rent tidsmæssigt.

Helleberg hævder blandt andet i sin afslutning, at det kræver en 1990'er kvinde at forstå Lady Hamilton, hvorfor det skulle være tilfældet kommer desværre ikke til udtryk i bogen, og for os, som '90er kvinder, er det uklart, hvad hun mener. En diskussion af dette kunne have været spændende. Lady Hamilton bliver desværre i Hellebergs fremstilling ofte en marionetdukke, og det man som læser må spørge sig selv om er, om Lady Hamilton overhovedet er en historie værd? Var hun noget i sig selv, eller var hun kun noget i kraft af de mennesker – mænd som

kvinder, der skabte hende og som hun lod sig skabe af?

Efter endt læsning sad vi uden indtryk af at være kommet nærmere en forståelse af en spændende og overset kvinde i historien. Vi fyldtes tværtimod med spørgsmål, som Helleberg ikke har søgt at besvare: Hvorfor bruger Lady Hamilton ikke sine musikalske evner til at skabe sig en karriere? Var tryghed, kærlighed og social prestige det vigtigste for hende?

Lady Hamilton var en kvinde, der brugte og blev brugt af sine omgivelser, og den Lady Hamilton, som vi har stiftet bekendtskab med gennem Hellebergs bog, ville givet have taget sig bedre ud i en historisk roman, som Hellebergs tidligere. Hendes behandling af kildematerialet kan i hvert fald ikke bære en biografi.

*Janni Due og
Winnie Hansen
er begge cand.mag.*

EN KVINDE UDEN EN COMPUTER ER SOM EN.....

*Britt Sallingboe :
Kvinder Online.
Forlaget Globe, Vedbæk (1998)
362 sider. Pris 248,- kr.
Med bogen følger 100 dages
gratis Internet-ophobling hos
Image Scandinavia A/S, samt
browseren Microsoft Internet
Explorer 3.02*

Britt Sallingboe har skrevet en diger inspirationshåndbog til alle de, som endnu ikke

færdes hjemmevant på WWW/Internettet og som virkelig ønsker at komme i gang. For Sallingboe er det vigtigste, at læseren "med denne bog får mod og lyst til at gå på nettet og har set, du kan bruge det til noget". Bogen er fornøjelig, let læsning, typografisk opsat så selv læse- og synsbesværede kan følge med. Og så er bogen bemærkelsesværdig, fordi den tager læseren med i erfaringsprocessen med at forstå computeren, World Wide Web (WWW) og Internettet. I den følgende anmeldelse er det især det punkt, jeg vil opholde mig ved i forhold til forskellige diskurser i bogen. Sagt på en anden måde, så er det fortolkningen af de erfaringer Britt får i processen, jeg primært synes, er interessante. Og dermed selvfølgelig ikke sagt at bogen ikke skal præsenteres yderligere.

I Britt Sallingboes bog holdes tre linier kørende samtdigt. Hovedfortællingen er selve præsentationen af det udvalgte computerstof. Ved siden af dette findes vedvarende en diskurs om relationer eller rettere relationen mellem kvinder-mænd og teknik; desuden optræder små drille-nisser og Sallingboes computers gode ånd (en mand), Sebastian, som har en begyndende affære med den balinesiske danserindedukke kaldet Shakti, der opholder sig i rummene omkring Sallingboe. Sebastian er tildelt rollen som den, der leder og belærer Sallingboe igennem computerstoffet. Desuden findes forskellige småsnakkerier (som i Internettets "chats") med både redaktøren hos

Globe (som gennemlæser bogen) og med læseren. Disse linier i bogen gør, at jeg primært vil anbefale en "traditionel" læsning, det vil sige at læse den fra begyndelsen til slutningen og ikke som et opslagsværk. Den anbefalede læseform gælder i mindre grad Internet-guiden, der fylder halvdelen af bogen med ca. 250 web-adresser.

For lige at tage linien og diskursen omkring kvinder i "Kvinder Online" først, så arbejder Sallingboe med en nærmest systemisk anderledeshed mellem kvinder og mænd. Der skrives generelt ikke om kvinder, som det vidende subjekt i forhold til teknik, der er intet ubestemt "andet", intet "anderledes"; men en forudbestemt kønsbaseret "anderledeshed". Sallingboe skriver for eksempel med en helt konfuciansk bestemthed: "I min undervisning i Tekstil Computer Design har jeg erfaret, at mænds og kvinders tilgang til computere er lige så forskellig som nat og dag". Hun fortsætter: "De fleste mænd kaster sig over computeren Kvinder er bange for at gøre noget forkert". Den underliggende diskurs er, at det er mænd, der er de vidende subjekter i vores samfund, hvilket ubearbejdet også sætter sig igennem, når det drejer sig om "teknik". Diskursen udformes også af computer-ånden Sebastian (som jeg læser som Sallingboes eget drømmearsenal, det ubevidstes scenarier og energier). Sebastian siger for eksempel: "Min erfaring er, at kvinder er svære at lokke med på en rejse ind i computeren. De ønsker

kun at beherske dens ydre... De blokerer, når jeg vil fremvise og fortælle dem om de vitale dele.....".

Nu er Sallingboes bog ikke en bog om kvinder, mænd og computere, og hendes referencer gælder mere hendes egen erfaringsproduktion, egen oplevelse af de spor som fiktionen om en systemisk anderledeshed mellem kvinder og mænd sætter i fælleskulturen i form af sproglige vendinger, visuelle klicheer, navne og lignende. Et område hvor fiktionen refererer videre ind i sig selv som i den labyrintiske arketype, der hverken har centrum, periferi eller udgang, da den potentielt er uendelig og middelalderlig "evig". For Sallingboe viser der sig heldigvis en vej for kvinder, ud af labyrinten. For skønt det er Sebastian, der belærer Sallingboe om venstre og højre hjernehalvdele, noget af det skrot vi har i kommunikationen i vores dagligdag, så fortæller han dog også i sin diskurs om mænd, kvinder og hjerneforskning, at "ny hjerneforskning har påvist, at kvinder bruger både den kreative højre hjernehalvdel og den logiske venstre hjernehalvdel, når de løser tekniske opgaver, hvori mod mænd kun bruger den logiske venstre hjernehalvdel". Sebastian tilføjer dog et "....hvis man ellers kan stole på forskerne?".

Britt Sallingboes værk er som bog også en primær kildetekst, der producerer afledte tekster og reaktioner. Den kan derfor tolkes som del af den produktion af massekulturelle tekster, der er fremkommet fra 1997 og frem, i form af specielle tv-

udsendelser, ugeblads- og avis-tillæg, hvor kvinder som sådan får serveret en speciel menu netop tilberedt til dem angående WWW/Internettet. Det er der for såvidt ikke noget direkte pioneragtigt i, da denne produktion er gået igang efter, at mange Internetbrugerundersøgelser viste, at kvinder rent faktisk bruger nettet og det i højere grad end antaget. Derfor opstod der et markedskrav om en speciel produktion for at nå denne nyopdagde brugergruppe. Amerikanske undersøgelser talte i 1995 om, hvordan man mere præcist skulle nå netop den brugergruppe (med personligt stof, simpelt sprog, e-mail kommunikation, etc.). Udover Henrik Palles anledning i Politiken til at fundere over om det nu blev nødvendigt med en Internet-håndbog til bøsser m.m., levere også Søndags-avisens Charlotte Damsbo en mindre artikel om Sallingboes bog med titlen: "Computere er også for kvinder" (26/7). I artiklen overtages den systematiske andethed: "Mænd og kvinder tænker ganske enkelt ikke ens", også selvom Damsbo ellers nuancerer kvinder i højere grad: "Kvinder behøver ikke altid at få en specialbehandling, men når det drejer sig om computere, sætter mange pris på det".

Bogens hovedfortælling er præsentationen af det udvalgte computer stof, og her holder vi en underviser af billedkunstnere, tekstildesignere og håndarbejds lærere i hånden. Dette forhold er for mig bogens tyngde, for Sallingboe demonstrerer her en "materiale"

håndtering, der om nogen kan tjene hendes udtrykte ønske om "at stille op som forbillede for små og store piger". "Materialet" er her ikke det traditionelle vævegarn og lignende; men en computer, som man med samme iver skal lære at kende, for at kunne håndtere den som en art materiale, der kan ses som underordnet et designmæssigt mål. Jeg vil ønske at Sallingboe i sin næste bog i højere grad værdisætter netop sin styrke på det område og opgiver både nisser og den forførende og fortryllende Sebastian. Skønt det kan være, at det netop er med disse figurer hun finder sin læserskare. Når bogen ikke er en lærebog som sådan; men ofte er en bog, hvor man følger en kvinde i læreprocessen, så skyldes det, at Sallingboe til tider er novice på områder hun præsenterer. Nogle gange har man på fornemmelsen, at man følger nedskrevne notater og uddelt materiale, fra de kurser forfatteren har fulgt. Et forhold der bekræftes af Sallingboe flere steder i bogen. Det udvalgte computerstof er orienteret mod produkter fra softwaregiganten Microsoft (indlæring i Windows 95 og browseren Explorer, ialt ca 150 sider). En anden kommerciel tendens i udvalget af stoffet, kan anes i Eva Hansens afsnit om "Søgesystemer...". Eva Hansen er ansat hos Webguiden, der favoriseres i omtalen af søgesystemer, på bekostning af for eksempel konkurrenten jubii, der ikke blot kan kategoriseres som et "indeks", da der også er mulighed for søgning (også via robot).

Britt Sallingboe har skrevet en udmærket guide til at tage fat i computeren og WWW/Internettet. At guiden nogle steder er vanskelig at håndtere, skyldes ikke hendes tilgang; men mere generelt, hvordan blandt andet præsentationen af WWW/Internettet er foregået i Danmark. Den lidt ureflekterede anvendelse af amerikanske kilder medfører, at væsentlige hovedfelter overses. Her tænker jeg især på den mest øjensynlige "sprog" og national reference, der får lidt eller ingen opmærksomhed, selv i statslige (som Forskningsministeriets) rapporter. Vi bevæger os trods alt især mellem to sprog; dansk og engelsk. Rent erfaringsmæssigt, for at nævne et lille "sprog" eksempel, så kan det være vanskeligt umiddelbart at forstå, at man kan søge på danske ord i et engelsksproget søgesystem, i anvendelsen af WWW/Internettet. Eller at 'Ctrl S'/'æble S' kan huskes som "Save" (gem), hvis "S" ikke forklares i brugen af PC/Mac. Noget andet er, at World Wide Web (europæisk opfindelse, 1994) ikke forstås som en væsentlig ny komponent ved Internettet (Internet protokollen er en amerikansk opfindelse), hvorved det nye ved World Wide Web (f.eks. hypertext) ikke udnyttes og læres i større grad. Man oplærer for eksempel brugere til at benytte en opdateret art af bibliotekers databaserede søgemuligheder; men overser at undervise i at holde øje med 'links' på de enkelte websites, der findes relevante. Noget tredje er indtrykket, der gives af adgang til, med Sallingboes

udtryk, "hele verden". Reelt er det næsten udelukkende USA (og Danmark), der søges på, også i Sallingboes guide. Mulighederne for at håndtere disse forhold anderledes findes imidlertid.

Uddrag af Britt Sallingboes Kvinder Online, kan findes på forlaget Globes web-adresse: www.globe.dk/kvinder. Her findes også Internet-guiden fra bogen i en lettere revideret version.

Mette Birkedahl Christensen, antropolog, ph.d.-stipendiat. Informations- og Medievidenskab, AAU. (uddannet NetNavigator 1995-1996)

INDUSTRIOUS CHILDREN

Ning de Coninck-Smith, Bengt Sandin, Ellen Schrupf (eds.): Industrious Children. Work and Childhood in the Nordic Countries 1850-1990. Odense University Press, 1997. 211 s. Pris: 250 kr.

I antologin *Industrious Children* ger sju forskare en presentation och analys av barns arbete och synen på barns arbete i Norden under en dryg hundraårsperiod, från mitten av 1800-talet fram till vår egen tid. Tyngdpunkten ligger dock på det sena 1800-talet och 1900-talets första årtionden. Av bokens sju artiklar handlar två om Sverige, två om Norge medan Danmark, Finland och Island tas upp i en artikel var. Syftet med boken beskrivs in-

ledningsvis som att skildra och förstå barns arbete i ett vidare perspektiv och att utveckla den teoretiska och metodiska debatten inom fältet barndoms-historia.

Det är en i hög grad aktuell politisk fråga som behandlas i denna bok, men när barnarbete idag diskuteras i Norden gäller det i allmänhet inte barn i Norden utan barns villkor i tredje världen och det tycks många gånger som om barnarbete är något som vi själva för länge sedan lämnat bakom oss och som framför allt hörde samman med den tidiga industrialiseringen. *Industrious Children* visar att frågan är betydligt mer komplex och sammansatt än så. Boken är kronologiskt upplagd och inleds med en uppsats där Bengt Sandin utifrån den debatt som fördes i Sverige anslutning till 1881 års lagstiftning om begränsningar i det industriella barnarbetet diskuterar hur och varför det under andra hälften av 1800-talet skedde en omdefiniering av vad som var en bra barndom. Tidigare forskning har i huvudsak hävdats att lagstiftningen genomfördes av humanitära skäl, men Bengt Sandin menar att förklaringen snarast finns att söka i städernas sociala problem och i en önskan att skapa en enhetlig barndom. Av de miljöer där barn rörde sig – hemmet, gatan, arbetet, skolan – ansågs skolan var den bästa, men en förutsättning för att kunna genomföra en striktare skollagstiftning vad gäller ålder och närvaro var en begränsning av barns möjligheter att arbeta. I grunden handlade således den nya lagstiftningen

om obligatorisk skolgång och begränsningar av barns arbete, enligt Bengt Sandin, om ett kritiskt ifrågasättande av arbetarfamiljernas förmåga att ta hand om sina barn. Förhållandet mellan skola och arbete och vilken plats och vilken tid skola respektive arbete skulle ha i barnens liv är en fråga som återkommer i flera av uppsatserna.

Genom en jämförelse mellan två statistiska undersökningar, den ena från 1870-talet och den andra från 1912, kan den norska historikern Ellen Schrupf konkret visa på de avgörande förändringar som skedde vad gäller barns förhållande till skola och arbete. Arbetet utgjorde visserligen vid båda undersökningstillfällena en central del av barnens liv, men 1912 hade arbetstiden blivit kortare, lönegapet större i förhållande till de vuxna och barn arbetade inte längre på fabriker och inte så ofta tillsammans med vuxna. Deltidsarbete skapade enligt Ellen Schrupf också barnspecifikt arbete. De statistiska uppgifterna kompletteras med en motsvarande jämförelse mellan två mäns minnen av skola, arbete, pengar och förhållandet till föräldrarna.

Pirjo Markkola betonar i en uppsats om sekelskiftets Tammerfors särskilt relationen mellan barnarbete och familjeekonomi och visar att det långt ifrån fanns något enhetligt mönster bland arbetarfamiljerna. I en del familjer arbetade barnen utanför hemmet och fick betalt, i andra fall kunde föräldrarna arbeta utom hemmet tack vare att barnen skötte

hemarbetet. Några barn lämnade alla pengar som de tjänade till modern, andra behöll en del eller allt. I vissa familjer stod barnen för den huvudsakliga inkomsten. Pirjo Markkola visar emellertid också att familjernas behov inte kan förklara allt barnarbete. Barnen agerade också självständigt och i vissa fall mot föräldrarnas vilja. Den bild av flickors villkor som förmedlas i denna uppsats skiljer i flera avseenden från vad som annars brukar lyftas fram. Det gäller bland annat föräldrars inställning till industriarbete. Fabriksarbete beskrivs i allmänhet som att det uppfattades som farligt för både hälsa och moral, men i Tammerfors ansåg däremot föräldrarna att det var bra att deras döttrar fick arbete på fabrik samtidigt som de var tveksamma till hushållsarbete. Flickorna tjänade också bra som fabriksarbetare. I Tammerfors hade i början av 1900-talet fler flickor än pojkar arbete utanför skolan och utanför hemmet, vilket skiljer sig från vad som brukar rapporteras i undersökningar från andra orter. Förekomsten av en stor textilindustri tycks således ha skapat andra möjligheter och villkor för flickor. Pirjo Markkola gör också ett intressant påpekande vad gäller flickors möjligheter att röra sig ute på stan. Gatan, utomhusmiljön, har ofta beskrivits som poj-karnas värld: de sålde tidningar, arbetade som springpojkar och putsade skor. Flickorna befann sig oftare inomhus, i hemmen. Pirjo Markkola nyan-serar emellertid denna bild bland annat genom att påpeka

att flickor som arbetade åt sömmerskor gick många ärenden och självklart rörde sig på stan.

Antologin innehåller endast en uppsats som helt ägnas barn och jordbruksarbete: "Working Rural Children. Herding, child labour and childhood in the Swedish Environment 1850-1950" av Mats Sjöberg, trots att just jordbruksarbete utgjort en stor del av barns arbete långt fram i vår egen tid. Antologin skulle gärna kunnat ha innehållit ytterligare någon uppsats om just landsbygdsbarn. Mats Sjöberg pekar bland annat på barnens komplementära roll i familjens arbetsdelning. Han betonar också, att tiden var barnens viktigaste kapital och att tid i vissa fall kunde kompensera styrka och kunskap. Barnen utförde en mängd olika sysslor, i denna uppsats är det en av dessa sysslor, vallning, som står i centrum och som också var en viktig orsak till att barn var frånvarande från skolan. Mats Sjöberg diskuterar vad det var som gjorde att just barnen kom att sköta vallningen och hur man hanterade den konflikt mellan arbete och skolgång som uppstod i landsbygdsmiljö när kraven på närvaro i folkskolan skärptes.

Ning de Coninck-Smith, som skriver om Danmark, visar bland annat hur bestämmelserna om begränsning av barns arbete från att ha varit en lokal och framför allt urban angelägenhet kom att bli en nationell fråga. Lokala förordningar avskaffades och ersattes av nationell lagstiftning. Ning de Coninck-Smith hävdar emel-

lertid att effekten av denna lagstiftning var mycket begränsad, eftersom flera områden där många barn arbetade inte omfattades av lagarna. De gällde inte barn som arbetade inom jordbruket och som bud, inte heller barn som arbetade i sina egna hem och inom den husliga sektorn. Ning de Coninck-Smith menar, att det som i praktiken kom att få betydelse för framväxten av den moderna arbetsfria barndomen i stället var de förändringar som skedde inom skolväsendet, att undervisningen från att ha varit halvdag eller varannan dag kom att omfatta hela dagen. Hon gör således en tolkning som ligger nära Bengt Sandins syn på utvecklingen i Sverige. Ning de Coninck-Smith pekar i detta sammanhang på en viktig faktor, nämligen att förändringen inte ägde rum samtidigt över landet och att det fanns stora skillnader mellan stad och landsbygd. Skillanden i tid kunde röra sig om 40-50 år vilket är en lång period och som på olika sätt naturligtvis bör ha haft betydelse för synen på barndomens innebörd, för barns möjligheter och för hur landsbygdsbarn och stadsbarn såg på sig själva och på varandra. Detta är en fråga som gärna kunde ha fått mer utrymme, här eller i någon annan uppsats.

När barnarbete i slutet av 1800-talet började uppmärksammas handlade det framför allt om fabriksarbete, men Ning de Coninck-Smith visar att också annat betalt barnarbete gav upphov till allvarliga konflikter. I början av 1900-talet ifrågasattes pojkar

som mjölkutbärare. Lärarna ansåg att de var för trötta i skolan men det var också ett eftertraktat arbete med hög status och mjölkpojkar var fackligt aktiva och respekterade som arbetare. Under andra världskriget var det barns arbete i torvmossarna som diskuterades.

Vad gäller hur synen på barns arbete och hur förhållandet mellan skola och arbete utvecklats finns vissa skillnader mellan Sverige, Norge, Danmark och Finland men dessa länder uppvisar också stora likheter. Enligt flera undersökningar skiljer sig däremot isländska föräldrars syn på arbetets betydelse i barnens fostran från vad föräldrar i andra europeiska länder anser. På Island värderas hårt arbete högt och föräldrarna är angelägna om att barnen ska arbeta. Ett uttryck för denna ideologi är arbetsskolan där 70 procent av alla 14-15-åringar i Reykjavik idag får sysselsättning under sommarlovet. Denna arbetskola tjänar som utgångspunkt för Ólöf Gardarsdottirs analys av lokala myndigheters insats för att ordna arbete för skolbarn under sommarlovet.

Boken visar att arbete är ett sammansatt och långt ifrån enhetligt begrepp. Särskilt spännande är det att följa Anne Solbergs beskrivning av hur hennes egen syn på arbete och barns arbete förändrats under en tjuugoårsperiod. Uppsatsen inleds med hennes upplevelser vid mitten av 1970-talet av pojkar som väntade på kajen i ett nordnorskt fiskarsamhälle för

att, när fiskarna hade rensat torsken och skurit av huvudena, ta hand om fiskhuvudena och skära ut tungorna, som räknades som delikatess, och sedan sälja dem bland lokalbefolkningen. Genom detta arbete, som hon först betraktade som ett exotiskt fenomen och som en kvarleva från ett äldre samhälle, blev hon uppmärksam på barns arbete i vidare bemärkelse. Hon upptäckte, att barnarbete inte självklart hör samman med ålderdomlig teknik utan att tekniska nyheter ibland också inneburit nya arbetsmöjligheter för barn; med en vidgad syn på arbete blev också barns arbete i storstaden synligt för henne, till exempel barn som sålde lotter och samlade tomflaskor. Uppsatsen avslutas med en redovisning av en undersökning av det arbete som olika familjemedlemmar utför i det egna hemmet. Sådana undersökningar är i allmänhet uppdelade efter vad kvinnor respektive män gör men här har också barnen, flickor respektive pojkar, tagits med. Det visar sig inte oväntat att kvinnor utförde mest arbete hemma, mer förvånande är att fäderna gjorde minst. Mellan kvinnor och män placerade sig både flickor och pojkar och av dessa arbetade flickor mest. Resultatet kan tyckas nedslående, men konkreta undersökningar där vardagen synliggörs ger också möjligheter att förändra.

En fråga som återkommer i flera av artiklarna gäller just synligheten. Den statistik som finns om barns arbete rör i huvudsak industriellt arbete, medan det arbete som barn utfört

inom jordbruket, inom handeln (till exempel springpojkar) och inom den husliga sektorn inte uppmärksammats på samma sätt. Det är också framför allt avlönat arbete som avspeglas i mer officiellt material.

Avsaknaden av uppgifter säger således i sig mycket om synen på barns arbete och vad som uppfattades som arbete. På liknande sätt har också kvinnors arbete många gånger osynliggjorts, vilket bland annat när det gäller jordbruksarbete för svensk del påpekats av Anita Nyberg. Avsaknaden av uppgifter gör det nödvändigt att söka och utnyttja andra och olika typer av källor. Så har till exempel Mats Sjöberg i sin uppsats om agrart barnarbete i Sverige bland annat använt folkskoleinspektörernas berättelser där barns frånvaro från skolan nämns och diskuteras. Flera av författarna har också när det gäller det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet utnyttjat uppteckningar och intervjuer som ger uppgifter som vi annars i många fall skulle saknat kunskap om. (Tyvärr saknas dock i något fall uppgifter om när informanterna var födda.) Uppteckningar och intervjuer ställer forskaren inför nya källkritiska problem, men flera av uppsatserna visar hur sådant material också kan bidra till konkretion och inlevelse, till att nå kunskap om strategier som barn har använt och till att få fram komplexitet. Pirjo Markkola refererar till exempel en man som berättar att han var tvungen att lämna sin lön till modern men som genom att samla ben och sälja till en benmjölsfabrik lyckades få

ihop lite pengar som han kunde använda för egen del. Sådant arbete och sådana inkomster syns inte i statistik men är inte heller synliga i de hushållsundersökningar som ibland gjorts och som ger oss konkreta inblickar i familjernas ekonomi.

En annan återkommande fråga är motsättningen mellan å ena sidan lagstiftningen mot barnarbete och å andra sidan traditionella föreställningar och förväntningar och i viss mån också ekonomiska behov. Flera av författarna framhåller att det var en livsstil att arbeta. Föräldrarna ansåg att det var bra att barnen arbetade och inte bara av ekonomiska skäl; arbetet var också uppfostrande. Att föräldrarna tyckte att det var bra att barnen arbetade innebar emellertid inte, att de i allmänhet var negativa till att barnen gick i skolan och i boken ges flera exempel på att föräldrarna var noga med barnens skolgång. Pirjo Markkola nämner en flicka som fick tjata sig till för att få sluta skolan och börja arbeta men betonar också att det faktum att fler föräldrar överlevde skapade andra möjligheter att låta barnen gå i skolan, eftersom det av ekonomiska skäl då inte var lika nödvändigt att barnen tidigt började arbeta. Lärargrupper hade visserligen i flera fall varit drivande för att få igenom lagstiftning om begränsningar av barnarbetet men detta innebar inte att de i allmänhet var emot att barn arbetade. Det handlade mer om vad barnen arbetade med och hur mycket. Ellen Schrupf nämner till exempel att lärarna i Oslo i början av

1900-talet ansåg att några timmars arbete gjorde att barnen vände sig vid lydnad, punktlig-het och ordning och Ning de Coninck-Smith skriver att de danska lärarna framför allt vände sig mot fabriksarbete och arbete på barer och i nöjespar-ker. I olika sammanhang nämns att den barndom som idag omhuldas som den goda barndomen bland annat ut-märks av att det är en arbetsfri barndom. Frågan är emellertid hur detta ska tolkas och vad det får för följder. Det handlar ju som Anne Solberg så tydligt visar om hur arbete definieras och vem som definierar.

Kön är en viktig faktor i flera av uppsatserna, men mitt intryck av den sammantagna tex-ten är att pojkar i jämförelse med flickor spelar en något mer framträdande roll. Detta kan naturligtvis höra samman med källmaterialet men visar också att detta är en fråga som vi ständigt måste vara uppmärksamma på. En fördelning av antalet bilder med flickor respektive pojkar ger ett liknande resultat: dubbelt så många pojkbilder som bilder på flickor, förutom de bilder där både flickor och pojkar finns med. Fotografierna kunde för övrigt ha varit fler. Kanske skulle bilderna också kunnat användas mer som källor, inte i huvudsak bara som illustrationer, och som läsare undrar man över varför Bengt Sandins artikel som handlar om 1870- och 1880-talen försetts med foton från 1920-talet.

Industrious Children är en viktig bok. Genom uppsatserna får vi följa vad barn arbetat med, vad som räknats som ar-

bete, vilken betydelse kön och ålder had haft för och i barns arbete och skillnader mellan stad och landsbygd. Barnar-bete har i tidigare forskning framför allt uppmärksammats när barn arbetat i industrier av olika slag, här presenteras och analyseras den vidd och den omfattning som det faktiskt hade i samhället och i familjen samt dess relation till skolgång och till på vad som uppfattades som en god barndom. Det är en i flera avseenden ny histo-rieskrivning.

Artiklarna rör sig inom ett bestämt område men speglar förhållanden i olika länder, omfattar delvis olika tidsperio-der och lägger tonvikten på delvis olika frågor. Detta ger bredd och djup men också möjligheter till jämförelse och inte minst av allt, boken får läsaren att själv reflektera över vad arbete är och barns förhål-lande till arbete idag.

*Ingrid Söderlind
doktorand, Linnköpings
Universitet, Sverige*

HVAD SKETE DER MED RØDSTRØM- PERNE?

*Drude Dahlerup:
Rødstrømperne. Den danske
Rødstrømpebevægelses udvikling,
nytenkning og gennemslag
1970-1985, bd. 1-2
Gyldendal, København 1998.
(655 og 500 sider), 595 kr.*

Jeg var meget forventningsfuld, da jeg erfarede, at Drude Dahlerup nu var blevet

færdig med sit værk om den danske Rødstrømpebevægelse. Jeg var selv rødstrømpe i Odense i 1970'erne og tilhører den gruppe rødstrømper, om hvem Drude Dahlerup på side 343 i bind II skriver, at "de fleste tidligere rødstrømper stadig identificerer sig som fe-minister, men deres kvindepoli-tiske aktivitet er mindsket be-tydeligt".

Der er altså gået nogle år, si-den jeg selv var aktiv, og jeg så frem til at få en systematisk fremstilling af, hvad det nu var, vi kvinder for rundt og foretog os i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne og en vurdering af, hvad den megen postyr havde ført til. Og jeg blev ikke skuffet.

På trods af at bogen er en ordentlig moppedreng eller rettere moppepige på mere end 1100 sider, og på trods af at den er forsynet med de mange noter og henvisninger, et videnskabeligt værk nødven-digvis må være udstyret med, var læsningen af den en yderst behagelig og udbytterig ople-velse. Bogen er let at finde rundt i, fordi den har en meget klar struktur, der tydeligt frem-går af den detaljerede ind-holdsfortegnelse og af det ind-ledende resumé af hovedind-holdet; den er desuden udstyret med et udførligt register, og er skrevet i et meget læser-venligt sprog.

En banebrydende indsats

På side 30 i bind I skriver Dru-de Dahlerup, at formålet med bogen var "at få fortalt og ana-lyseret Rødstrømpebevægel-sens historie fra start til slut. Det er ikke gjort før. Spredt

rundt omkring ligger et utroligt stort og kaotisk materiale, som ikke har været bearbejdet før, ligesom kun ganske få rødstrømper har skrevet beretninger om deres aktiviteter og oplevelser i bevægelsen”.

Opgaven har ikke været let, for kvindebevægelsen var anarkistisk i sin struktur, hvilket vanskeliggør en systematisk indsamling af det spredte og ofte vanskeligt tilgængelige materiale af dupliserede interne og eksterne blade, småhæfter, seminarrapporter og forskellige pamfletter og brochurer samt et stort antal indlæg fra aviser og tidsskrifter. Alene indsamlingen af materialet er en bedrift i sig selv; Drude Dahlerup har desuden suppleret det ved at bede ca. 1300 rødstrømper fra København, Århus, Horsens og Skive om i et omfattende spørgeskema at gøre rede for, dels deres fortid som rødstrømper, dels deres forhold til bevægelsen i dag tyve år efter.

Derefter fulgte arbejdet med at få de mange synspunkter og detaljer til at falde på plads i en form, der ville få bevægelsen til at fremtræde som netop en bevægelse uden at billedet af den blev alt for forsimplet. Også i den forstand er Drude Dahlerups bog et udtryk for en banebrydende indsats.

Kvindesagens kontinuitet

Som et meget aktivt medlem af Rødstrømpebevægelsen i Århus har Drude Dahlerup aktier i sit forskningsprojekt; hun er derfor blevet kritiseret for manglende distance til sit emne. Selv mener hun, at netop hendes personlige erfaringer

har gjort det muligt for hende at leve sig ind i bevægelsens tænkemåde, men hun indrømmer, at det omvendt rummer den fare, at bevægelsen er blevet beskrevet for indforstået og med en tendens til at overvurdere dens betydning. Det har hun søgt at modvirke ved at inddrage alle parterne i diskussionerne om bevægelsen, ved at stille andre spørgsmål end de, bevægelsen selv stillede og ved ikke uden videre at godtage rødstrømpernes synspunkter.

Et eksempel på Drude Dahlerups bestræbelser på at give en nuanceret fremstilling af bevægelsen findes i hendes kapitel om kvindesagens historie. Hun påpeger her, at 1970ernes kvindebevægelse stod på skuldrene af den gamle og bryder dermed den tendens, der var blandt rødstrømper, til at nedgøre Dansk Kvindesamfunds betydning for kvindesagen. Rødstrømpebevægelsen opfattes både som et udtryk for kontinuitet og som et brud.

Bruddet med den ‘gamle’ kvindebevægelse vil jeg tage op senere; om kontinuiteten siger hun, at den bestod i, at den ‘gamle’ kvindebevægelse ligesom den nye fra 1970erne var et led i det moderne projekt, dvs. i kampen for menneskerettigheder, menneskeværd og autonomi til grupper, der er udelukket og undertrykt. Dansk Kvindesamfund repræsenterede herved et opgør med liberalisternes påstand om, at alle var født lige, ikke fordi de var uenige, men fordi ideerne ikke var blevet fuldt ud realiseret, f.eks. fik kvinderne først

stemmeret i 1915. Kampen for at blive anerkendt som et fuldgyldigt menneske og borger i samfundet forener således de to meget forskellige bevægelser.

Teori og historier

I starten af sin bog gennemgår Drude Dahlerup de forskellige bevægelsesskolors opfattelser af, hvad der får mennesker til at gå ind i en bevægelse; det er en vigtig del af Drude Dahlerups bestræbelser på at få sin analyse af Rødstrømpebevægelsen til at passe til et samfundsvidenskabeligt teoretisk begrebsunivers, men jeg må indrømme, at jeg gik noget let henover de mange overvejelser, for de forekom mig at være meget isolerede fra deres konkrete historiske virkelighed.

Nu er jeg historiker, og dermed ikke særlig interesseret i de generelle træk ved den historiske udvikling. Men selv hvis jeg prøver at se bort herfra, så synes jeg stadig, at teorien fylder for meget på bekostning af den konkrete historiske analyse af de sociale og økonomiske ændringer, der prægede 1960erne og 1970erne, og som jeg opfatter som de egentlige forudsætninger for den fornyede interesse for kvindesagen. Jeg tror, bogen ville være blevet bedre, og også knap så omfangsrig, hvis den havde været skrevet som et historisk værk.

Rødstrømpebevægelsens udvikling

Gennemgangen af Rødstrømpebevægelsens historie, som er opdelt i tre faser, optager forståeligt nok meget plads. Ti-

den 1970-74 kalder Drude Dahlerup for 'aktionernes tid', og perioden 1974-1980 for 'forandringernes tid', mens den sidste fase har fået navnet 'specialiseringens tid'. Læseren får her et godt indtryk af bevægelsens mange forskellige og varierede aktioner, af omfanget af indholdet af den nye kvindekultur, af dens særegne og flade organisationsform, med basisgruppen som det absolutte særkendetegn.

Formålet med beskrivelsen er derudover at forklare den fornyede interesse for kvindesagen. Drude Dahlerup peger her på de økonomiske og sociale forandringer, der prægede udviklingen i Danmark og i de øvrige europæiske lande i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne og på den kraftige påvirkning fra ungdomsrørrets omfattende samfundskritik.

Denne del af redegørelsen synes jeg, som allerede omtalt, ikke har fået plads nok. F.eks. savner jeg en diskussion af, om den nye kvindebevægelse var en reaktion på samfundsskabte ændringer, eller om den var relativt upåvirket heraf. Fordi disse overvejelser fylder så lidt i den samlede forklaring, virker det, som om Drude Dahlerup i praksis er kommet til at gøre sig til talsmand for den sidste opfattelse.

Udviklingen af Rødstrømpebevægelsen præges af en stadig udvidelse af aktiviteterne og af bevægelsens geografiske spredning. Der opstår kvindebevægelser i de fleste større byer, og bevægelsens synspunkter og organisationsform begynder at vinde indpas uden for selve be-

vægelsen. Kvindebevægelsen synes således for alvor at have fået vind i sejlene. Men pludselig er det forbi. Hvorfor? Her peges på både interne og eksterne faktorer.

Blandt de interne faktorer peger Drude Dahlerup på, at kvindebevægelsens synspunkter nok blev udbredte, men at de derved også blev spredte. Der til kom den professionalisering af bevægelsens aktiviteter, der bl. a. kom til udtryk i de mange nye krisecentre og kvindeforskningscentre, der blev etableret over hele landet, hvorved det blev sværere for nye medlemmer at deltage i bevægelsens aktiviteter; desuden resulterede de nye centre i, at rødstrømperne blev nød til at samarbejde med organisationer, de hidtil havde haft foragt til overs for, hvorfor bevægelsens oprørsprofil blev noget udvisket.

I sin gennemgang af de eksterne faktorer, så som den økonomiske krise og venstrefløjens generelle tilbagegang i 1980'erne er Drude Dahlerup igen noget hastig. Jeg savner en diskussion af samspillet mellem de interne og eksterne faktorer og af den økonomiske krises betydning for udviklingen i kvindesagen.

Rødstrømpernes kulturkamp

Rødstrømperne ville skabe en feministisk kvindekultur som et modspil til den mandsdominerede kultur, de mente prægede samfundets indretning og tænkemåde. Derfor slagordet 'Gør det private offentligt'. Personlige problemer i familien, som hidtil havde været opfattet som private, blev nu opfattet som et

udtryk for det kapitalistiske samfunds kvindeundertrykkelse. På den måde blev områder, som hidtidig havde været henregnet til privatlivets fred, politiske, og hermed til noget, man kunne og burde arbejde bevidst på at ændre. Man talte ligefrem om opvaskens politik og nye emner kom på den politiske dagsorden, f.eks. voldtægt og hustruvold.

Drude Dahlerup mener, at netop denne strategi, der tillod bevægelsen at lade kvindernes egne erfaringer indtage så central en plads, var med til at vinde mange kvinder for sagen, fordi det forløste vrede og skabte engagement, men det udsatte også bevægelsen for kritik for at være for navlebeskuende og for at aflede interessen fra det, især de marxistisk organiserede kvinder mente, var det væsentlige, nemlig kampen for at ændre det eksisterende samfund. En diskussion som svækkede rødstrømperne, fordi det splittede dem i deres strategiske overvejelser. Bevægelsens styrke blev samtidig dens svaghed.

Men det var netop gennem etableringen af denne kvindelige modkultur, at bevægelsen var mest succesfuld. For en modkultur, det blev der skabt – kvindefestivaler og feministiske øleje så dagens lys; der blev lavet kvindetæter, kvindelitteratur og kvindemusik og meget mere. Og kvinderne begyndte at etablere deres egen kvindehistorie, en forsknings-tradition som indirekte tvang de mandlige historikere til at beskæftige sig med socialhistoriske emner.

Drude Dahlerups interessan-

te konklusion er, at Rødstrømpebevægelsens gennemslagskraft på det omgivende samfund var betydelig, men at den især var indirekte, og at den splittelse, der også prægede bevægelsen, var med til at forklare bevægelsens noget pludselige og overraskende bortgang midt i 1980'erne.

Feminismens idehistorie

Nu til Drude Dahlerups forklaring af hvad der var den afgørende forskel på Dansk Kvindesamfund og Rødstrømpebevægelsen – et redegørelse som kædes sammen med hendes redegørelse for bevægelsens ideologiske fundament.

Centralt står her rødstrømpernes nok mest kendte slogan: Ingen kvindekamp uden klassekamp – ingen klassekamp uden kvindekamp – et slogan som demonstrerer bevægelsens marxistiske udgangspunkt. Det var også fra marxismen, bevægelsen hentede sit frigørelsesbegreb: kvinderne kunne ikke realisere deres ideer om ligestilling i det eksisterende liberalistiske og kapitalistiske samfund; det højeste, der kunne opnås, var den formelle lighed, som Dansk Kvindesamfund havde arbejdet for, og for rødstrømperne var det tydeligt, at det ikke havde sikret kvinderne en reel ligestilling. Rødstrømperne måtte derfor tage afstand fra fra Dansk Kvindesamfunds ligestillings-feminisme, som blev erstattet med begrebet kvindfrigørelses-feminisme, der som sin forudsætning havde en ændring af den herskende samfundsstruktur.

Men også marxismen blev udsat for kritik; heller ikke ind-

førelse af socialismen var nok, for bag den undertrykkelse, der blev indført med privatejendomsretten, lå der noget andet, som man kaldte patriarkatet, dvs. et system hvor mændene dominerede over kvinderne.

Marxisternes klassekamp måtte derfor suppleres med kvidekamp, men skulle hovedvægten lægges på kampen mod patriarkatet eller på kampen for at ændre samfundet? Mange rødstrømper mente, at kvidekampen var deres specielle område ud fra en tro på, at mændene ikke frivilligt ville give magten fra sig. Kvinderne organiserede sig derfor for sig selv og var yderst uvillige til at indgå taktisk betonedede alliancer med andre bevægelser eller organisationer. I denne selvvalgte isolation finder Drude Dahlerup en yderligere forklaring på Rødstrømpebevægelsens pludselige forsvinden. En splittelse som forstærkedes af, at andre kvinder enten mente, de to kampe skulle føres samtidig, eller ligefrem at klassekampen var det vigtigste.

En vigtig del af feminismens ideologi var kampen mod biologismen, dvs. påpegningen af at kulturskabte normer for, hvad der var kvindeligt og mandligt, blev opfattet som biologisk betinget og dermed som uforanderligt. Kritikken af den biologistiske tænkning var en del af bestræbelserne på at finde frem til en nyt syn på det kvindelige.

Men også her opstod der uenighed. Der var rødstrømper, der mente, at mænd og kvinder, når det kom til stykket, var væsensforskellige; de ville fore-

tage en omvurdering af de to køns særpræg. De tidligere så positivt vurderede mandlige egenskaber opfattede de som årsag til alle de negative træk ved det eksisterende samfund, mens de tidligere så foragtede kvindelige egenskaber derimod ville kunne skabe rammerne for et bedre samfund, hvis de fik lov til at udfolde sig frit, hvilket skulle ske ved en bekæmpelse af den mandlige tænkemåde. Mændene blev herved til hovedfjenden.

Andre rødstrømper holdt derimod fast i synspunktet om, at de biologiske forskelle var ubetydelige, og at begge køn i et socialistisk samfund ville få mulighed for at praktisere og udvikle nye kønsidentiteter – derfor var det samfundet, der var hovedfjenden. Uenigheden om kønnenes særpræg skabte dermed uenighed om strategien, en uenighed, som i følge Drude Dahlerup var med til at forklare kvindebevægelsens forsvinden.

Grundlaget er lagt

Af det ovenstående skulle det gerne være fremgået, at Drude Dahlerup i sin bog giver en meget grundig og nuanceret analyse af Rødstrømpebevægelsen. Samtidig med at hun giver læseren indblik i de mange forskellige holdninger, der prægede bevægelsen, lykkes det alligevel at få fat i bevægelsens bagvedliggende fællespræg. Hun har et godt blik for bevægelsens styrke og for dens svagheder. Navnlig synes jeg, hun giver en overbevisende forklaring på det tilsyneladende paradoks, at kvindebevægelsen ophørte med at eksistere

som selvstændig bevægelse, netop da den tilsyneladende havde størst succes. Det er i sig selv imponerende, og dermed er der lagt et godt grundlag, når den næste generation af forskere går i gang med deres fortolkning. Fortolkninger, som jeg dog håber i højere grad vil inddrage de historiske forudsætninger.

Et lille hjertesuk til sidst. Drude Dahlerup har mange spændende billeder med i bogen, ja der er endog farvebilleder, men hun inddrager dem sjældent i teksten; det er en skam, for billederne kunne nok fortjene en bedre skæbne.

*Anne Okkels Olsen
cand.mag i historie og filosofi*

PERVERSIONER, NEUROSER OG ANDRE TÆNKE- MADER

Om Lacan og filosofien

*Kirsten Hyldgaard:
Fantasien til afmagten.
Museum Tusulanums Forlag.
1998. 240 s. Pris: 228 kr.*

“På tilsvarende vis leder filosofien – hvis han er en sådan – efter nye elementer i politiken, kunsten og videnskaberne, elementer der ikke kan finde plads i den hidtidige orden, fremmedelementer, som ikke umiddelbart kan assimileres”. (Hyldgaard 1998: 150-151)

Vi er stadig ikke vant til – og selv Kirsten Hyldgaard, som citatet stammer fra, har ikke helt vænnet sig til – at

en filosof eller forfatter af filosofiske værker kan være en “hun”. Kirsten Hyldgaards egen afhandling: *Fantasien til afmagten*, gør det åbenbart, at vi må se at vænne os til tanken. Bogens projekt er netop at “lytte til” ikke hvilken som helst, men et bestemt nyt element i kulturen og bringe det i forhold til den hidtidige (filosofiske) orden. Med andre ord at fremsætte og diskutere de filosofiske implicationer af psykoanalysen, Freuds, men først og fremmest den franske psykoanalytiker Jacques Lacans. Det er der kommet en imponerende bog ud af, skrevet på et klart og livfuldt dansk.

Afhandlingen er opdelt i syv kapitler, der fokuserer på hver sine centrale begreber indenfor henholdsvis psykoanalysen og filosofien. Den indledes med en præcisering af den erkendelsesteoretiske sondring mellem en hermeneutisk og formalistisk tradition, for at placere Lacans psykoanalyse i den sidste. Det er netop Lacans brud med hermeneutikken, der gør det muligt for ham at opfatte Freuds værk, ikke som et – allerede tilbagelagt – trin i en videnskabshistorisk, her for eksempel psykologiens udvikling, men som en begivenhed i tænkningens historie, der “ombryder den ordning af diskursen, som hidtil har hersket”, som altså ombryder selve grundlaget for tænkning.

Det er denne opfattelse af psykoanalysen, der er forudsætningen for afhandlingens projekt – og samtidig det, der gør den til filosofi i ordets egentlige betydning.

I første kapitel “Vitsen” ud-

dybes denne sondring i forhold til psykoanalysens objekt, mellem på den ene side psykologiens og hermeneutikkens forståelse og fortolkning af og på den anden side psykoanalysens tyding af det ubevidste. Altså mellem en opfattelse af det ubevidste som en substans, et indhold, noget der befinder sig nedenunder, bagved, i det skjulte osv. osv., som det ‘blot’ drejer sig om at trække frem eller op i lyset, en slags transcendent signifié. Og på den anden side en formel bestemmelse af det ubevidste, noget der angår forholdet mellem talens elementer, mellem signifianterne, noget der dukker op som huller, brud, mangler i signifiantkæden. Et afsnit som burde indgå i ethvert humanistisk grundkursus eller i filosofi-kum, hvis det ellers stadig havde eksisteret. Man får naturligvis også besked om, hvad det er ved vitsen, der slipper latteren løs.

De forskellige tilgange til det ubevidste, hermeneutikkens og psykoanalysens, afsætter ikke blot forskellige opfattelser af det ubevidste, det ændrer selve erkendelsens modus, subjektets status, spørgsmålet om objektet, om manden og kvinden, og opfattelsen af forholdet mellem virkelighed og sprog. Det er bl.a. disse spørgsmål af handlingen tager op i de følgende kapitler.

Bag den lystige volapykagtige overskrift “Irrationelle tal, fantasmer og raseri” gemmer sig først og fremmest en fremstilling af Lacans tre registre eller ordener: Det imaginære, det reelle, og det symbolske og deres indbyrdes forhold, som

tillige bruges til at 'tænke' en af de store affekter, raseriet. Kapitlet rummer desuden væsentlige præciseringer, som "psykoanalysen er en analyse af talen – og intet andet", og for eksempel ikke, som navnet kunne forlokke til at tro, af 'sjælen', af fantasmet og forholdet mellem symptom og struktur. En nærig person med overdreven ordenssans er ikke nødvendigvis tvangsneurotiker. For så vidt strukturerne, neurose, perversion og psykose udgør diagnostiske kategorier, kan en diagnose, som megen husmandsanalyse eller "vild" analyse gør det, ikke stilles (alene) ud fra symptomerne, de angår først og fremmest måden, talen er struktureret på.

Det er en almindelig antagelse, også blandt psykoanalytikere, at Lacan ganske vidst tog udgangspunkt i Descartes' subjektopfattelse, men mest som negativt afsæt for at kunne præcisere sin egen bestemmelse af subjektet. Kirsten Hyldgaard komplicerer i kapitlet "Descartes' Gud" denne opfattelse. Uanset resultatet af sammenstillingen, som jeg ikke kender nok til Descartes til at kunne vurdere, tjener den, ligesom den følgende sammenstilling af Descartes' gudsbegreb med Lacans den Anden, først og fremmest til at kaste lys over Lacans begreber. Iøvrigt giver Kirsten Hyldgaard i dette afsnit en befriende enkel forklaring på Lacans brug af algebraen. Det vil sig af de berygtede notationer "A", "S", "a" osv., som sætter både ikke lacanianere, men såmænd også lacanianere grå hår i hovedet, fordi mange af

os, endnu klæbende i germansk træghed, så gerne vil fylde dem med betydning, udgranske deres 'indhold'. Men de har – som de tilsvarende notationer hos Descartes – alene positionel mening, det er forholdene imellem noget, der noteres. Lacan fremstilles altså et langt stykke her af vejen som kartesianer, ja Kirsten Hyldgaard holder sig ikke tilbage for gentagne gange, med slet skjult fryd, at benævne ham som skinbarlig rationalist. Hvilket i en dansk-nordisk tradition er nogenlunde det værste man kan blive beskyldt for at være.

Det skal dog tilføjes at termen rationalist, i Hyldgaards terminologi simpelthen betyder en, der kan tænke. Her blandt andet sat i modsætning til hermeneutikeren, "det er hermeneutikkens og psykologiens tågede betydninger, dette det 'imaginære', det gælder om at fordrive, når der skal analyseres og altså tænkes" (Hyldgaard 1998, 88). Det skal nok få nogen til at hoppe i sædet.

Veloplagt provokerende er også bogens fjerde og største kapitel, "Perversionens konformitet". I modsætning til psykiatrien, der arbejder med en lang række diagnostiske kategorier, opererer psykoanalysen, Freuds og Lacans, kun med tre, her, som nævnt kaldet strukturer: neurose, perversion og psykose. Kapitlet handler om de to første, neurosen og perversionen; de bestemmes her først og fremmest i deres forhold til loven og til viden.

Og Kirsten Hyldgaard lægger ikke fingrene imellem,

når hun udlægger, specielt ikke perversionen. I modsætning til en almindelig antagelse, at den perverse forsøger at skubbe loven og omkafaltre viden, viser hun både skægt og overbevisende, at den perverses handlinger vel kan udfordre og overskride loven, men "de afstedkommer aldrig en overvindelse af loven, en ny begyndelse, at ny elementer dukker op (...) Perverses handlinger er klicheer" (Hyldgaard 1998, 144). Så langt kan de fleste i ro og mag og på god afstand følge med. Men ingen skal nu føle sig for velforvaret: "Den perverse supplerer. Den perverses forhold til viden er den lærdes: Han er jo defineret som den, der ved; den der kan give svar, det vil sige den, der har et velafgrænset og veldefineret videnskabeligt projekt, hvor arbejdet består i at vide så meget som muligt om objektet og om "den hidtidige forskning på feltet" (...). Den lærde arbejder på at dække alle mulige huller i viden til og vil aldrig anerkende mangler som andet end noget, der kan fyldes ud" (Hyldgaard 1998, 151).

Kirsten Hyldgaard nøjes ikke med at tale om psykoanalysen og filosofien og deres indbyrdes trakasserier. Men hun bruger, som det også fremgår, psykoanalysen til at analysere kulturen, ja sågar psykoanalysen selv: "At psykoanalysen hævder, at der er diskordans mellem loven og begæret og mellem begæret og viden, og at denne diskordans er fundamental, må implicere at psykoanalysen er en tænkning for neurotikerne" (Hyldgaard

1998, 145). Det er provokerende og gevaldigt oplivende og gør bogen brugbar langt udenfor psykoanalytikerens og fagfilosoffers rækker.

De sidste tre kapitler, "Kvinden og fallossen", "Benægtelsen" og "Identifikationer og objekter" omhandler henholdsvis kønsforskellen, hvordan den tænkes i psykoanalysen, Freuds begreb 'benægtelsen' (Verneinung) sammenstillet med, hovedsagelig logikeren Freges tematisering af det samme begreb. Man kan her, hvor tørt en sådan indholdsbestemmelse end måtte lyde blandt andet få at vide, hvorfor det kan være en tvetydig affære at modtage et kærlighedsdigt. Sidste kapitel fremstiller det lacanske subjekt, som noget, der ligner et forsvindingspunkt mellem den Anden og objekt a. Her er det hovedsagelig Heidegger, der inddrages som diskussionspartner.

Det er også Heidegger, der får det sidste ord i afhandlingen – ikke som konklusion, men netop som det foreløbigt sidste ord i en diskussion, der kan fortsætte. Der er nemlig slet ingen konklusion – usædvanligt for en akademisk afhandling, men karakteristisk for Kirsten Hyldgaards. Jeg er ikke overalt enig med hendes udlæggelser af Lacan – f.eks. synes jeg at begæret som det fremstilles i sidste kapitel undertiden til forveksling ligner driften. Hyldgaard fremlægger frimodigt sine udlæggelser af Lacan med alle de ricisi enhver sådan udlæggelse er behæftet med, men netop derved ægger hun til diskussion, holder gryden i kog. I sig selv et analytisk

træk, der nuancerer eller på dette punkt udfordrer den 'universitære diskurs', som afhandlingen, ifølge Kirsten Hyldgaard selv, nødvendigvis indskriver sig i.

Om sin egen baggrund for bogen gør hun – ikke uden en vis kampberedthed – opmærksom på, at den ikke er skrevet på basis af personlig analytisk erfaring. Hun går ikke i analyse og er ikke analytiker. Udover den nødvendige præcisering, underforstået det skulle vel ikke forhindre hende i at skrive om psykoanalysen. Nej sandt for dyden. Men når hun i kapitel 4 ligefrem tager Lacans værker til indtægt for, at der slet ikke kan findes analytisk diskurs udenfor den analytiske seance, er hun lige hurtig nok på aftrækkeren. Afgørende er det dog at hun får sat problemet om diskurs i formidlingen af psykoanalysen til debat, og dermed om psykoanalysens status som videnskab.

Fantasien til afmagten er ikke natbordslæsning, men Kirsten Hyldgaard er ikke blot et klart hoved, hun kan også skrive, så mindre klare hoveder kan følge med, kompetent, medrivende og morsomt, både som filosofi og som introduktion til Lacans psykoanalyse.

*Elisabeth Holst,
cand.mag., forskningslektor
Institut for Nordisk Filologi
KU*

TAL ER TAKNEMMELIGE

Bertel Ståhle:

*Kvinder og mænd i dansk universitetsforskning i 1990'erne
Undervisningsministeriet 1998,
198 kr.*

Med udgangspunkt i den konstaterede skæve kønsfordeling i forskerverdenen iværksatte Undervisningsministeriet i januar 1995 en indsamling af oplysninger om den kønsmæssige sammensætning af det videnskabelige personale og om kønsfordelingen ved besættelse af videnskabelige stillinger i årene 1995-96. Ministeriet indgik i december 1996 aftale med UNI-C om, at konsulent Bertel Ståhle skulle forestå bearbejdelsen af materialet, og Ståhles rapport "Kvinder og mænd i dansk universitetsforskning i 1990'erne" kom i marts 1998.

I rapporten finder Bertel Ståhle, at kvindeandelen ultimo 1996 i professor-, lektor-, adjunktgruppen ved universitetslovsinstitutionerne var 19%, og at kvindeandelen i de supplerende stillingskategorier var 26%. Endvidere finder Ståhle, at kvindeandelen i professor-, lektor- og adjunktgruppen er steget med 2,3 procentpoint i perioden 1993-1996, og at kvindeandelen ved ansættelser i professor-, lektor-, adjunktstillinger i 1995-96 var 27%.

Derudover viser rapporten – at kvinder kan konkurrere med mænd om forskerstilling, når vilkårene er til det (men den viser ikke, om kvinder og mænd konkurrerer på lige vilkår). – at forskningen i dag har et

kvalitetsproblem, idet halvdele af alle universitetsstillinger besættes uden konkurrence (og 80% af disse går til mænd). – at udviklingen mod en mere ligelig kønsfordeling i forskningen ikke går af sig selv. Der skal gøres noget radikalt, hvis man ikke vil vente flere generationer på resultater.

– at der er et mismatch mellem udbud og efterspørgsel på forskningsområdet, og her er den manglende kvinderekuttering kun et af flere symptomer. – at der stadig mangler basal viden om de mekanismer, der bestemmer rekrutteringen til forskerstillingerne her i landet.

Hovedindholdet i Bertel Ståhles rapport er en deskriptiv gennemgang af kønsfordelingen i universitetssektoren, og rapporten indeholder en række interessante tal. Om tallene er korrekte kan flere steder diskuteres, men dette skyldes først og fremmest universiteternes inkonsistente oplysninger. Det mangelfulde datagrundlag er dog i sig selv et vidnesbyrd om den ringe bevidsthed om og interesse for kønsspørgsmål på institutionerne og falder i sidste ende tilbage på den daværende Universitetsafdeling, der har tolereret institutionernes slendrian.

De markante kønsskævheder i den danske forskerverden blev for alvor sat til debat med udgivelsen af *Kønsprofilen i videnskabelige stillinger ved de videregående uddannelser* fra 1992, forfattet af Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen og Palle Rasmussen. Denne rapport blev siden fulgt op af en rapport fra Bertel Ståhle skrevet på opdrag af Forsk-

ningspolitisk råd 1993. På trods af, at de to analyser stort set nåede frem til de samme tal, når det gjaldt fordelingen af kvinder og mænd på stillingskategorier, var konklusionerne og anbefalingerne markant forskellige. Mens den første rapport anbefalede undersøgelser af årsagerne til skævhederne og iværksættelse af særlige foranstaltninger for at øge kvindeandelen blandt forskerne, konkluderede Bertel Ståhles rapport, at der var en tendens til, at kønsskævheden på sigt ville udlignes. Borchorst et al kritiserede den gang Bertel Ståhles analyse for at fremskrive stigningstakten i kvindeandelen på et for tyndt talmæssigt grundlag og på for usikre præmisser og ikke mindst for at anvende forenkede videnskabelige forklaringer. Specielt kritiseredes Ståhle for at overse samspillet mellem de kvindelige ansøgere, de ansættende myndigheder og organisationskulturen i det videnskabelige miljø og udelukkende fokusere på kvindernes egne valg.

Selv om Bertel Ståhles nye rapport inddrager nyt datamateriale, er fremgangsmåden i dataanalysen – ikke overraskende – den samme som i den tidligere rapport og de overordnede konklusioner ligger ligeledes tæt op ad denne, idet der igen forventes en udligning af kønsskævheden over tid i takt med, at den øgede kvindeandel i forskerrekutteringen slår igennem i adjunkt-, lektor- og professorgruppen. Også i forbindelse med den nye rapport har der været betydelig uenighed om fortolkningen af Bertel Ståhles resultater. Som et ek-

sempel kan man se på de pressemeddelelser, der fremkom ved rapportens offentliggørelse. Her skrev Undervisningsministeriet optimistisk: “Flere kvinder bliver universitetsforskere.” og “Kvinder har lige så gode chancer som mænd for at få en forskerstilling – hvis de søger den”, mens Ligestillingsrådet konkluderede, at “Undervisningsministeriets nye undersøgelse af kønsfordelingen i videnskabelige stillinger bekræfter de værste forventninger om, at der stort set ikke sker nogen udvikling i kvinders andel af forskerstillinger”.

Udgangspunktet var i begge tilfælde tallene i Ståhles rapport, men konklusionerne var vidt forskellige. De tilsyneladende modsætninger opløses imidlertid, når man ser på den selektive brug af tallene, man finder flere steder i Ståhlerapporten. Når det drejer sig om kønsfordelingen i ansættelserne tager Bertel Ståhle, og med ham Undervisningsministeriet, f.eks. ikke udgangspunkt i de faktiske stillingsbesættelser, men ser kun på de stillingsbesættelser, hvor der har været kvalificerede ansøgere af begge køn, og benytter disse som grundlag for konklusioner om hele populationen, selv om denne gruppe af stillinger på ingen måde er repræsentativ. Flere eksempler af denne art kunne fremdrages, og det er et grundlæggende problem i Ståhles rapport, at den i mange henseender forfalder til forenkede og individualiserende konklusioner bygget på statistiske analyser af et datamateriale, der i sig selv ikke er informativt nok til at berettige

til sådanne konkluderende analyser. At Ståhle derudover reducerer den informativsmængde, der trods alt er til stede i datamaterialet på måder, som begrænser konklusionernes grundlag yderligere, forstærker blot problemerne.

På trods af det omfattende datamateriale har Ståhles rapport ikke bragt bestræbelserne på at rekruttere kvinder til forskerstillinger så meget videre. Det har heller ikke været muligt at bruge det indsamlede materiale, mens det var aktuelt, fordi Undervisningsministeriet insisterede på at give Bertel Ståhle eksklusiv adgang til det indsamlede materiale indtil rapporten var offentliggjort, selv om flere forskere undervejs var interesseret i talmaterialet. Set i lyset af de uenigheder, der var om Ståhles første rapport kan det imidlertid undre, at ministeriet ikke var interesseret i at få belyst og diskuteret den nyeste udvikling i kønsfordelingen i forskerverdenen fra forskellige sider – et mål, der ellers let kunne være blevet opfyldt ved at give andre forskere adgang til tallene på lige fod med Bertel Ståhle.

Nu ligger rapporten der. Tilbage står at afklare en række af de videnskabsteoretiske og metodiske spørgsmål, som Bertel Ståhles rapport har affødt, således at de mange tal og oplysninger i rapporten på en konstruktiv måde kan indgå i diskussionen om den manglende kvinderepresentation i forskningen.

*Inge Henningsen
lektor, Afdeling for Teoretisk
Statistik, KU*

FORSKNINGS- RAPPORTER

*Karen Siune, Thomas Vinther:
Folk og Forskning.*

Danskerne opfattelse af forskning.

*Rapport fra Analyseinstitut for
Forskning 1998/1. 54 s.*

*Karen Siune, Thomas Vinther:
Forskning i forskningsmidler.*

*Ansøgere til Statens Sundheds-
videnskabelige Forskningsråd.*

*Rapport fra Analyseinstitut for
Forskning 1998/2. 94s.*

*Karen Siune, Thomas Vinther:
Aviser om forskning.*

*Indholdsanalyse af avisernes
omtale af forskning og udvik-
lingsarbejde.*

*Rapport fra Analyseinstitut for
Forskning 1998/3. 70s.*

Publikationerne udleveres gratis ved henvendelse til udgiveren.

Det nyoprettede sektor-forskningsinstitut Analyseinstitut for Forskning i Århus har udgivet sine tre første rapporter. Institutets centrale opgaver er bl.a. gennem forskning og udredning at styrke grundlaget for det forskningsrådgivende system og for forskningspolitiske beslutninger, fremme en kvalificeret offentlig debat om forskningspolitik og frit at kunne påtage sig arbejdsopgaver indenfor instituttets formål. Rapportserien præsenteres som et bidrag til belysning af forskningens rolle i samfundet.

Jeg læste rapporterne med interesse, ikke mindst, fordi køn indgår i alle tre rapporter som et variabel i de størstedels kvantitative analyser. Men jeg

betragter rapporterne som problematiske, ikke mindst, når jeg i min læsning anlægger et kønsvidenskabeligt perspektiv.

Folk og Forskning. Danskerne opfattelse af forskning er Analyseinstitut for Forsknings første rapport. Karen Siune og Thomas Vinther beskriver med udgangspunkt i en kvantitativ analyse af interviews repræsentative danskeres interesse for, associationer til samt viden om forskning, deres oplevelse af tryk ved forskning og deres tillid til forskerne samt deres opfattelse af, hvor vigtig forskning er. Som differentierende faktorer inddrages køn, alder, uddannelse, beskæftigelse og personlig erfaring med forskning. Som et af rapportens resultater nævnes, at der fortsat findes store kønsforskelle.

Betegnende ikke kun for denne rapport er det, at differencer mellem to køn understreges fremfor ligheder og fælles karakteristika. Som et eksempel kan jeg nævne, at kvinder præsenteres som i mindre grad en mænd "meget interesseret" i forskning. Betragter man imidlertid de tre interessekategorier tilsammen, kan der ikke længere peges på en nævneværdig forskel kønnene imellem. Vælger man alligevel at holde fast i en difference, så kunne forfatterne i stedet for have valgt at fremhæve, at kvinder i højere grad er "noget" eller "lidt interesseret" end mænd, og at kategorien "meget interesseret" for begge køns tilfælde faktisk er den kategori med den henholdsvis laveste tilsutning. Siunes og Vinthers valg af delresultater, der fremhæves i teksten og

danner grundlag for formuleringen af deres konklusioner, bidrager således til en forestilling om, at nok er nogle kvinder interesseret i forskning, men at det primært er et mandligt interesseområde.

Interessant er, at der i rapporten inden for kategorien køn ikke differentieres med alder, uddannelse eller arbejde. På denne måde står en køns-difference tilbage som en selvforklarende faktor. Forskelle kønnene imellem kan så fremstå som eviggyldige forudsætninger for diverse skævheder fremfor som deres produkt. Eksempelvis præsenteres i rapporten en sammenhæng mellem høj uddannelse og større tryghed og tillid til forskere "og de fleste andre professioner og institutioner i samfundet". En nærlæsning af rapporten gør imidlertid tydeligt, at høj uddannelse, tillid og tryghed analogiserer med et køn, det mandlige. Med blik på forfatterens udgangspunkt i en køns-difference betyder det, at mistillid, utryghed og lavere uddannelse må betragtes som kendetegn for et køn, det kvindelige. Med andre ord, her konstrueres en viden om en mandlig rationel viden og om kvindelige emotionelle holdninger.

Lavtuddannede menneskers associationer til forskning beskrives som sundhedsvidenskab og gensplejsning, de højtuddannedes associationer derimod beskrives som teknologisk udvikling. Dermed konstrueres en kritisk holdning som emotionel, en fremskridtsorienteret holdning som rationel. Spørgsmålet trænger sig på, om skep-

sis eller tryghed i relation til forskningsområder ikke snarere burde betragtes som et spørgsmål om faglige værdier eller tænkemåder fremfor et spørgsmål om kønsforskelle og forskelle i mængden af opnået viden.

Noget andet er, at forskere i denne samt i den tredje rapport afgrænses mod politikere, meningsdannere samt den såkaldt "brede befolkning". Dermed støttes en forestilling om forskning som upolitisk, interessefri og vidensbaseret. En konstruktion af forskeren, ikke som et almindeligt menneske, men som objektiv og udelukkende rationel, som en særlig tilstand i tilværelsen og ikke som en betegnelse for én erhvervsgruppe, opfatter jeg ikke kun som gammeldags. Den er problematisk, når den ligesom andre af rapportens mange holdningsprægede forudsætninger og antagelser ikke gøres eksplicit. Men det er i sidste ende en nødvendig betingelse, hvis man vil holde fast i en præmis om den ren rationelle, værdifrie og forudsætningsfrie forskning. Men det ville have gavnet sagligheden, havde rapportens forfattere valgt at fremlægge deres holdninger.

Wennerås og Wolds¹ opsigtsvækkende resultat om nepotisme og sexismen ved uddelingen af midler fra det Svenske Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd kaster lange skygger. Rapporten gav direkte anledning til, at det danske Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd bestilte Forskning i forskningsmidler. Ansøgere til Statens Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd. Det er Karin

Siunes og Thomas Vinthers anden rapport, hvis eksplicitte formål er at afdække "myter om forskelsbehandling af forskellige ansøgergrupper". Med en sådan formulering af problemstillingen syntes resultatet at være givet på forhånd: man udelukker fra starten, at der overhovedet kan være tale om det. Den kvantitative analyse af ansøgergruppen, projektbevillinger og afslag suppleres med en kvalitativ analyse af ansøgergruppens opfattelse af forskelsbehandling og holdninger til SSVFs bevillingspraksis. Analysen koncentrerer sig om efterårsuddelingen 1997. Også i denne rapport indgår køn, alder, uddannelse, akademisk grad samt familieforhold og børn som variabler i analysen.

Rapporten byder på en række interessante resultater. Indledningsvis gives en mangel på videnskabelige kvalifikationer som forklaring på, at flere kvinder end mænd fik afslag på deres ansøgninger. Det er interessant, at 41% af ansøgere med bekendte eller kollegaer i forskningsrådet fik en bevilling mod kun 20% af alle ansøgere uden bevilling. Om ikke en nyhed, så er det alligevel glædeligt at kunne læse, at der i overensstemmelse med flere internationale undersøgelser kan konkluderes, at børn og familie ikke er en hindring for en aktiv forskerkarriere. Og at der ikke findes en positiv særbehandling af særlige aldersgrupper, synes heller ikke at være ganske uvæsentligt. At succesrateprocenten for begge køn i efteråret 1997 var "meget jævnbyrdig" med en forskel på kun 2 %, var for mig overras-

kende. For mange vil det utvivlsomt også være glædeligt, at der formuleres en forventning om, at det stigende antal kvindelige kandidater med tiden vil løse problemet med skævheden i kønsfordelingen indenfor den sundhedsvidenskabelige forskning.

Hvis man ikke umiddelbart tager rapportens fremstillinger af resultater for gode varer, men vil gå dem lidt efter i sømmene, så er det hårdt arbejde. For det første fordi der i teksten fremhæves forskellige og ikke sammenlignelige størrelser. Og man skal selv samle på oplysninger fordelt gennem hele rapporten for at kunne tænke dem sammen. Oplysningen om, at kvindelige ansøgere til dels afvises pga. manglende kvalifikationer relativiseres således af, at det senere hen i rapporten oplyses, at hele 35% af alle afvisninger faktisk skyldtes en manglende videnskabelig kvalifikation. Men ved at fremhæve det som karakteristisk for kvindelige ansøgere fremkaldes det indtryk, at skævheder i forskningsbevillingerne kan føres tilbage til kvalifikationer og dermed udelukkende til objektive bedømmelseskriterier.

Det er et stort problem også i denne rapport, at der i teksten indenfor et argument skiftevis opereres med procental og absolutte tal, og at der ligeledes skiftes mellem tallene, der angiver fordelingen indenfor henholdsvis kvinder og mænd, og tal, der henviser til differentieringer indenfor andre kategorier, så som alder, bevillinger, afslag, ansøgte beløb etc. Ligeledes er det problematisk, at forfatterne i tek-

sten skifter mellem angivelse af antal og procenttal. De facts forfatterne argumenter, forventninger og konklusioner støtter sig på, kan på denne måde kun forstås med en lom-meregner i den ene hånd.

I rapporten tages der indledningsvis forbehold for resultaternes gyldighed, da analysen alene fokuserer på bevillinger givet i efteråret 1997. Men det er bemærkelsesværdigt, at disse forbehold slet ikke tages i de af rapportens delresultater, der viser den slags kønsforskelle, som ikke kaster et kritisk lys på SSVFs praksis. Hvor resultatene peger på potentielle problemer i bevillingspraksis tages der derimod kraftige forbehold for resultaternes rækkevidde.

Hvad angår f.eks. relationen mellem bevillinger og kendskab til SSVFs medlemmer, henvises der i rapporten til, at materialet ikke kan forklare forskellen i bevillinger. Forfatterne advarer faktisk mod, at man tager resultaterne som et udslag af netop nepotisme. Som alternativ forklaring tilbydes muligheden for, at kendskab til SSVFs medlemmer medfører bedre kendskab til de krav, der stilles til den gode ansøgning. Men også denne forklaring rejser en række spørgsmål. Såsom hvorfor og hvordan en sådan selektiv oplysning om basale krav i givet fald ville kunne opstå, og hvorfor disse ikke oplyses i vejledningerne til forskningsrådets ansøgningsskemaer. Også her efterlades læseren med flere spørgsmål end svar.

Forfatterne konkluderer ligeledes, at en ringe forskel i køn- nenes succesrate ikke tyder på

negativ særbehandling af kvinder, samt at dette resultat stemmer overens med en række undersøgelser i andre lande, undtagen den svenske undersøgelse. Negativ særbehandling af ansøgnings fra kvinder fremsættes således som et nationalt svensk problem. Der tages det forbehold, at i perioden 1994 – 1997 fik 15% flere mandlige end kvindelige ansøgere til en bevilling. Men også her gælder det, at læseren skal helt hen til side 34 for selv at kunne danne sig et indtryk af resultaterne. Relaterer man de to køns andel i ansøgnings i årene 1994 – 1997 til deres henholdsvis andel i bevillinger, så fremgår det tydeligt, at kvinder konsekvent fik en lavere andel af bevillingerne end deres andel af det samlede antal ansøgnings. I flere af årene er der en tydelig forskel. I 1994 udgjorde kvinder 26% af ansøgergruppen og modtog 19% af bevillingerne, i 1995 var der 29% kvindelige ansøgere, men kvinder modtog kun 23% af bevillingerne. I 1996 udgjorde kvinder 28% af ansøgergruppen og modtog 21% af bevillingerne.

At en forskerkarriere ikke er uforenelig med børn, som rapporten viser, er ikke i sig selv overraskende, men burde også ses mere differentieret. Andet steds oplyses det, at de mandlige ansøgere faktisk har et højere antal børn samt, at de har en højere gennemsnitsalder. Især når det drejer sig om tre eller flere børn burde det også oplyses, om der f.eks. er tale om biologiske eller sambragte børn. Ligledes ville det have været relevant at oplyse samle-

verens eller ægtefællens eget erhverv eller eventuelle forskerkarriere, siden det andens- teds oplyses, at flere mænd end kvinder er gift eller samlevende med en person fra sundheds- sektoren. Problemet ligger jo ikke i, at forskere har børn eller får dem, men snarere, hvad det betyder for især potentielle an- søgere, at de har eller er ved at få børn, ligesom det ikke er uvæsentligt at se på, om det drejer sig om mindre børn eller om teenagere samt, hvem der rent faktisk tager sig af børnene.

I rapporten formuleres den klare forventning, at den lave andel kvinder i den forsknings- aktive gruppe vil vokse over tid, kvinders større andel af sundhedsvidenskabelige kandi- dater taget i betragtning. Så vidt jeg kan se, bygges denne forventning udelukkende på, at der i gruppen af ansøgere under 30 år fandtes 8 kvinder, men kun 3 mænd. Dette er mildest talt et meget tyndt grundlag for en konklusion, som heller ikke relativiseres med den sædvanlige henvisning til, at der må tages det forbehold, at analysen kun gælder udde- lingen i efteråret 1997. Andre faktorer, som burde være taget i betragtning, sætter store spørgsmålstejn ved en sådan forventning.

Man kan således ikke slutte fra andelen af kvindelige kandi- dater til andelen af kvindelige forskere eller ansatte i universi- tetsstillinger. En række kandi- dater vil altid vælge at blive specialister, og kun et mindre antal vil gå forskervejen. At kvinder udgør en høj andel af de samlede antal kandidater

betyder heller ikke med nogen nødvendighed, at kvinder søger eller modtager ph.d.-sti- pendier, adjunkturer, lektora- ter eller forskningsfrikøb.

At der ikke er nogen nødven- dig sammenhæng mellem andelen af kvindelige kandidater og andelen af kvinder blandt ansøgninger om forsknings- midler demonstrerer rapporten faktisk selv: I perioden 1994 – 1997 er der sket en klar absolut stigning i antallet af ansøgnin- ger fra personer under 35 år. Det bemærkelsesværdige er, at andelen af ansø- gere i denne gruppe, som er kvinder, er fæl- det fra hhv. 40 % i 1994 og 42 % i 1995 til 36% i 1996 og helt ned til 26% i 1997. Hvis den store andel af sundhedsviden- skabelige kandidater, som er kvinder, skulle give sig udslag i en større andel kvinder blandt projektansøgerne, så skulle det allerede være sket, da der al- lerede i 1992 blev produceret flere kvindelige end mandlige kandidater. Men det modsatte er tilfældet. Interessant er, at den yngste aldersgruppe under 35 år, hvor andelen af mandli- ge ansøgere er markant stigen- de, også er den aldersgruppe, hvor der gives en stigende andel bevillinger.

Men denne konklusion er man selv nødt til at regne sig frem til. Måske fordi den er upassende?

Aviser om forskning. Ind- holdsanalyse af avisernes omtale af forskning og udviklingsar- bejde er den tredje og fore- løbig sidste rapport, som of- fentliggjordes af Analyseinsti- tut for Forskning. I rapporten beskrives resultaterne af en kvantitativ indholdsanalyse af

de fem store morgenavisers omtale af forskning og udvik- lingsarbejde i perioden april 1997 – juli 1997. Artiklerne er kategoriseret efter hovedind- hold og biindhold. Ved biind- hold forstås som oftest forsker- udtalelser i en sag. De centrale emner, der tages op i rappor- ten, er: avisernes omtale og be- handling af forskning, udvik- lingsarbejde samt af enkelte forskningsområder, hvem der bringer forskning i aviserne, udgangspunktet for omtalen, hyppighed af forskerinterviews, hvem udtaler sig om forskning, hvor tit ordene forskning eller udviklingsarbejde nævnes i overskrifterne, hvilken type ar- tikler det drejer sig om, hvilke institutioner og forskere næv- nes, avisernes vurderinger af forskningen, forskningen ind- delt efter nationer og finansie- ringskilde samt, om der omta- les ny eller gammel forskning.

Et interessant resultat er, at de fem morgenaviser mest om- taler offentlig finansieret forsk- ning, selvom det private bruger flest penge på forskning. I rapporten gives ikke nogen forklaring på dette faktum. Men den kan vel ses som en udløber af en position i 1970ernes forskningspolitiske debatter, hvor samfundsrele- vant eller -nyttig forskning fremstod som modsat erhvervs- livets forskningsinteresser.

Kønsforskning indgår ikke i rapportens definition af et forskningsområde. Vælger jeg at tolke det som resultat af in- tegrationsstrategien, så ville det være værd at overveje, om den- ne strategi med blik på offent- lig omtale ikke snarere virker som en usynliggørelses-strategi.

I rapporten beskrives "køns-spørgsmål" som et ganske lille element i avisernes videnskabs-journalisme, men sættes lige med spørgsmålet om kvinders andel i forskningen og respektive stillinger. En sådan behandling af problemstillingen tyder på, at det fortsat er kvinder som køn, der fremstår som et problem i forskningen.

Køn indgår i nogle ganske få delanalyser. En analyse af, hvor mange kvindelige eller mandlige forskere, der udtaler sig til aviserne indenfor de forskellige forskningsområder, viser således ikke overraskende, at der er en dominans af mandlige forskeres udtalelser i alle områder. I rapporten fremhæves tre forskningsområder, hvor kvindelige forskere udtaler sig mest. Ville man have undgået at (re)producere en dualistisk kønsdifferens, skulle rapportens forfattere imidlertid have valgt at fremhæve, at der ikke findes et forskningsområde, hvor kvinder ikke udtaler sig. For at tallene kan få en betydning, burde forfatterne f.eks. have sat dem i relation til kønsfordelingen indenfor de enkelte forskningsområder samt kønsfordelingen med blik på hierarkisk position indenfor videnskaben.

Det samme gælder en ligeledes kvantitativ opgørelse over journalisternes køn relateret til de enkelte forskningsområder. Heller ikke disse tal er selvsigende, medmindre man går ud fra, at der findes en eller anden form for afgørende forskel kønnene imellem, der her kommer til udtryk. Spørgsmålet er, om det er køn, eller om det f.eks. er hierarkier indenfor

journalistikken og forskelle i, hvor prestigegivende arbejdet med de enkelte områder er, der kunne være forklaringsfaktorer for fordelingen.

For hvert emne beskrives også forskellene mellem de enkelte aviser. For at sige det kort, så er det væsentligste, jeg kunne få ud af at læse denne rapport oplysninger om, hvilken af de fem aviser jeg burde vælge, skulle jeg interessere mig for forskning eller i særdeleshed for bestemte forskningsområder. Men også dette resultat kan kun bruges som et beslutningsgrundlag, hvis jeg vælger at betragte resultaterne af så kort et undersøgelsestidrum som repræsentative.

Note:

1. Wennerås, Christine/Wold, Agnes, Nepotism ans sexism in peer-review. *Naturee, International Weekly Journal of Science*, 22.05.1997, p. 341-343.

*Iris Rittenhofer
mag.art.*

*Forskningsadjunkt
Kønsbarriere-projektet
FREIA, Aalborg Universitet*

BOGOMTALE

KØREKORT TIL KAOS

*Tove Bendtsen:
Kørekort til Kaos – en samtids-
historie om folkeoplysning
Victoria Teaterets Forlag, 1998
94 sider*

Titlen på denne anmeldelse er samtidig titlen på en smuk og læseværdig udgivelse om livet og pædagogikken på

en kvindedaghøjskole, der, presset af en urimelig lovgivning på daghøjskoleområdet, besluttede sig for at afvikle sin virksomhed i slutningen af 1996. Skolen, der hørte til i Næstvedområdet og fra 1985 havde til huse i Rislev – havde da eksisteret i fjorten år.

Tove Bendtsen, der var leder af skolen de sidste syv år, har forfattet bogen. Hun udviklede i samarbejde med skolens øvrige undervisere på baggrund af skolens tidligere erfaringer en pædagogisk model, som de kalder for Rislevmodellen.

Rislevmodellen skildres som en daghøjskolepædagogik, der virker. Virker i sin tid 1990'erne og virker i forhold til sin målgruppe: ledige kvinder der har behov for, via kreativt arbejde sammen med andre kvinder, at få ny inspiration og nye kvalifikationer.

Tove Bendtsen fortæller med overbevisning om, hvordan Rislevmodellen, der er en struktureret værkstedspædagogik, blev til som et bevidst *tilvalg* af: Lødig faseopdelt undervisning i praktiske og kreative discipliner organiseret omkring temaer; medindflydelse inden for fastlagte rammer, der rummer både individuelle forløb og projektorienteret arbejde, der igen fokuserer ligeligt på en høj faglig kvalitet, en proces med mulighed for fordybelse og en fælles produktformidling. Samtidig er der lagt stor vægt på en erkendelse af, at kvinder er forskellige i forhold til generation, baggrund, etnicitet, individualitet og en anerkendelse af, at kvinder gerne må være forskellige. Denne pædagogik er samtidig

et bevidst *fravalg* af: 1970'ere og 1980'erefeminisme, ren teoriformidling, hobbyfag, individuel rådgivning, terapi, træning i jobsøgning, alternativ helse og at beskæftige sig med spiritualitet. Sådan!

At skolen er en daghøjskole for kvinder, er i slutfasen af skolens eksistens nærmest underspillet. Der tales ikke om kvindepædagogik, det nedtones faktisk i 90'erne under Tove Bendtsens ledelse. I *Kørekort til kaos* skitserer hun tre hovedfaser, som skolens pædagogik og kvindeprofil har gennemlevet i løbet af fjorten år: En teoretisk baseret fase, hvor kvindens stilling i samfundet og kønsroller var på dagsordenen, og hvor basisgruppemetoden fra kvindebevægelsen hyppigt blev anvendt.

Det var en periode hvor den den rigtige kvindetype "gik i kansas-overalls" som det humoristisk formuleres. Denne fase blev efterfulgt af en, i Tove Bendtsens øjne, er flippet periode i slutningen af 80'erne, hvor selvudvikling, aktivitet, kreativitet og deltagerstyring var kodeordene. Illustreret ved en kvindetype, "der gik i lange flagrende skørter". I den sidste fase (90-96) tales der ikke om kvindefrigørelse, rødstrømpebevægelse eller kvindesag. Tværtimod. I et logo for skolen fra 1991 står ordet Dag-højskole med store typer, mens ordet kvinde står med småt og på højkant. Tidens kvindetype "går i sort kropsnært tøj". Kodeordene er: Modernisering, krav til kvalitet, undervisning, struktur, ansvar og udbytte med henblik på at højne den enkelte kvindes øjne for mulig-

hederne i en mere og mere uoverskuelig verden. Bestyrelsen overvejer at lukke mænd ind på skolen, men forlader ideen igen. Bare det, at det ikke længere var utænkeligt, fortæller noget om de holdningsændringer, der afspejler sig i skolens kvindekulturne historie.

Kørekort til kaos er en lærerig og inspirerende bog om en kvindedaghøjskoles vitale udviklingshistorie i med- og modgang med udgangspunkt i en konkret og farverig beskrivelse af Rislevmodellens værkstedspædagogik. Denne pædagogik bliver fremhævet som den bedst tænkelige under hensyntagen til de ressourcer, der var til rådighed og i relation til skolens målgruppe. Tove Bendtsen har stærke meninger om sagsbehandlere, lovgivere og om andre pædagogiske retninger i tiden.

Jeg kender til daghøjskoler, der med samme målgruppe, men med helt andre metoder også opnår meget fine resultater. Så måske er det ikke *Modellen* i sig selv – men det, at kvalificerede undervisere og ledere har anvendt deres indhøstede erfaringer på en klog og engageret måde – der er det væsentligste i en succes.

Og på den baggrund er det endnu mere sørgeligt, at dette flotte og betydningsfulde undervisningstilbud for marginaliserede kvinder i Næstvedområdet ikke fik muligheder for at fortsætte. (Der er stadig ledige kvinder, kvinder med brug for omskoling og ny inspiration, og der er stadig en højere arbejdsløshed for kvinder end for mænd). Jeg er af den mening, at de stramninger og den poli-

tik, der i disse år lægges over for landets daghøjskoler, både er utilstedelig og forkastelig. Så mange og rige erfaringer, timer, tanker og følelser og opbyggede kvalifikationer bliver tanketomt smidt ud med badevandet. På denne baggrund er det godt, at Tove Bendtsen, skolens bestyrelse og Victoria Teaterets Forlag har gjort denne bog mulig.

Bogen har et smukt omslag – moderne i sin stil – tegnet af en af skolens tidligere undervisere; Eva Carstensen. Den er spækket med dejlige stemningsmættede fotografier fra skolens dagligdag igennem årene og andre fine illustrationer. Den er et vemodigt og et opløftende stykke samtidshistorie i både pædagogisk og kvindekulturne forstand.

*Anne-Mette Kruse
cand.pæd. forskningslektor
Cekvina, AaU*

BOGOMTALE

WOMEN IN SCIENCE AND HUMANITIES

Isabel Hoving m.fl. (red.)

Women in Science and Humanities – the difference that makes the difference.

The Dutch Women's Studies Association,

Utrecht 1998. 24 sider.

Publikationen udleveres gratis ved henvendelse til the Dutch Women's Studies Association, University of Utrecht.

I brochuren præsenteres de centrale resultater af en forskningsrapport med titlen *Quality and diversity. An ex-*

planatory overview of research into the causes behind the disproportionate representation of women in universities, som blev publiceret i 1997. Desværre er hovedrapporten kun tilgængelig på hollandsk. Den lille, men udmærkede brochure blev udgivet i anledning af EU-konferencen *Women in Science* i Bruxelles i april 1998.

Rapporten omhandler tre områder. For det første en analyse og evaluering af hovedsagelig hollandsk forskning, som udpeger årsager, samt giver forklaringer på spørgsmålet om, hvorfor kvinder og mennesker med en anderledes kulturel baggrund fortsat ikke er repræsenteret i strategisk vigtige positioner indenfor den akademiske verden – i hvert fald ikke i nævneværdig grad. For det andet tages spørgsmålet op omkring effekten af diverse politiske tiltag fra regeringernes side. Det tredje analyseområde er, om der findes en sammenhæng mellem en underrepræsentation af kvinder og en dominans af naturvidenskaberne indenfor Academia.

Selvom rapporten omhandler hollandske forhold, er den også særdeles relevant i dansk sammenhæng. Rapporten tydeliggør, at det er vigtigt at analysere problemet med en underrepræsentation af kvinder og såkaldt etniske minoriteter i dansk forskning i et perspektiv, der går ud over en snæver national tilgang. Og forskningsgennemgangen er relevant, siden tilgange og forklaringerne i den internationale kvsforskning ligner hinanden – derfor kan kritikken af den eksisterende forskning på området med

lethed overføres på den danske ditto.

Det særdeles interessante, især i en dansk sammenhæng, er, at forskerne ikke placerer årsagen til underrepræsentationen i kvinder og mænds individuelle karakteristika, men i stedet for i den måde som maskulinitet, femininitet og *whiteness* defineres og evalueres på. Det fører til et forfriskende nyt syn på forskningsresultater, der placerer årsagen for underrepræsentationen i f.eks. kønnes ratio, i videnskabelig eller akademisk hierarki, i de videnskabelige discipliner eller i regeringspolitik. Maskulinitet, femininitet og hudfarve opfattes som kulturelt og historisk foranderlige konstruktioner, som til enhver tid strukturerer vores måde at tænke på, samt ordner vores samfundsvirkelighed. Derudover institutionaliserer disse tre kategorier magt- og statusforskelle på tre niveauer: Det individuelle, det institutionel-strukturelle og det symbolsk-kulturelle niveau.

Forfatterne præsenterer en anderledes måde at se forskning og politik på. Den post-strukturalistisk inspirerede tilgang udmunder ikke i rent teoretiske betragtninger eller i tanke-eksperimenter. Derimod kommer forfatterne med anbefalinger til fremtidig politisk handling og fremtidig forskning.

Anbefalingerne til politisk handling rækker ud over de kendte ligestillingstiltag. Regeringens politik burde koncentrere sig om at skabe mangfoldighed og diversitet ikke kun i sammensætningen af forskersamfundet, men også i de vi-

denskabelige tilgange. Derfor skal politik ikke bare omfatte det individuelle og det institutionelle niveau. Forfatterne fremhæver vigtigheden af at indrage det symbolske niveau i diversity politics.

Som fremtidige forskningsområder anbefales forskning i udvalgsprocedurer, når projektansøgninger vurderes; internationale sammenligninger i udvidet omfang; forskning i de naturvidenskabelige og humanistiske studieordninger og læseplaner og de effekter, disse har på kvinder samt på folk med en anderledes kulturel baggrund.

Rapporten er spændende og inspirerende læsning for både forskere, politikere og almindeligt interesserede.

Iris Rittenhofer
mag.art.

Forskningsadjunkt
Krnsbarriere-projektet
FREIA, Aalborg Universitet

KONFERENCERAPPORT **HAR FORSKERNE BRUG FOR DE STUDERENDE?**

Stockholm var i dagene 28.-29. september 1998 vært for symposiet *lärdomar och lärande*. Konferencen, der var arrangeret af NIKK, satte fokus på undervisning i kvinde- og kønsforskning.

Det var karakteristisk for konferencen, at den ene part i enhver undervisningssituation, de studerende, var næsten fraværende. Der blev talt meget

om os. Mange ytrede ønske om, at der havde været flere studerende tilstede, og at konferencen i højere grad havde kunnet forme sig som en dialog mellem studerende og undervisere. At man havde lagt vægt på, at undervisning og evaluering af undervisning er et fælles projekt for studerende og lærere på universitetsniveau. Det var rart at høre, at troen på, at de studerende kan bringe faget noget godt og brugbart, er så stor. Men man sad også tilbage med en lille undren: Hvorfor i alverden havde de forskere, som deltog, ikke selv inviteret nogle flere studerende?

De studerendes særdeles sparsomme repræsentation, højst fem ud af omkring 130 deltagere, betød, at vores deltagelse i debatten ligeledes blev noget sparsom. Vi var med som lyttere, og vi lyttede blandt andet til, hvordan vi bliver karakteriseret som generation og hvilke ønsker og mål vi tillægges. Lad os sige det med det samme – umiddelbart havde vi lidt svært ved at genkende os selv!

Det er muligvis fordi, vi ikke ligner flertallet af studerende, men vi vil gerne pege på, at der blandt de studerende er betydelige variationer. Generationsspørgsmålet huserede, omend vagt og indirekte. Men i denne diskussion er variationen en vigtig pointe. For hvilken generation – eller generationer – er det, som skal udvikle og videreføre kvinde- og kønsforskningen? Billedet af studentergruppen er måske ikke så entydigt, som det ofte kom til at lyde. Det blev hæv-

det, at de studerende generelt klager over for meget feminisme, og når underviseren taler om magt, er det for radikalt. Ydermere er de unge kvinder, som kvinde- og kønsforskningen tiltrækker, næsten alle vokset op i en tid med ligestilling. Deres holdning er, at køn ingen rolle spiller, blot man er et kompetent individ. Flere forskere pointerede, at de studerende ikke har nogen erfaringer med forældreskab, arbejde osv. Det er måske delvis rigtigt, men vores erfaringer og den netop afholdte studenterkonference Rosa moln och blå dunster tegnede et noget mere nuanceret billede. Der var faktisk studerende, som ønskede at bevare benævnelsen “kvindeforskning” fremfor “kønsforskning”. Andre så betegnelsen “kønsforskning” som den eneste gangbare strategi. Der var studerende, som var forældre, studerende med erhvervs erfaring. Der var studerende, som efterlyste mere fokus på etnicitet og queerstudies. De studerende er ikke en homogen gruppe, og derfor burde vi måske tale om nye generationer af kvinde- og kønsforskere/undervisere i stedet for om ét generationsskifte. Hvad denne diskussion angår, kan der vidst ikke herske tvivl om, at konferencen ville have nydt godt af, at flere studerende var blevet inviteret.

Vi var desværre ikke ene om en lidt for sparsom deltagelse i debatten. Der var mange spændende oplægsholdere, der virkelig havde noget at byde på i form af gode råd, erfaringer og holdninger til det at undervise i kvinde- og kønsforsk-

ning. Men generelt var dialogen mellem oplægsholderne i de forskellige paneler og deltagerne i salen noget træg. Man fik aldrig rigtig uddybet eller videreudviklet den viden, der blev præsenteret i oplæggene. De gode pointer fik ikke den fornødne punch.

Måske skyldtes det, at konferencens form og indhold ikke helt passede sammen. Det var ikke en konference, hvor de store ideologiske spørgsmål var på dagsordenen. De fandtes nærmere som en understrøm til konferencens hovedspørgsmål: Hvordan underviser man i kvinde- og kønsforskning? Indholdsmæssigt var ærindet altså snarere at skabe et forum for konkret erfaringsudveksling end at sætte gang i en visionær eller ideologisk debat om, hvad kvinde- og kønsforskning er, og hvor den er på vej hen. Formmæssigt var de store plenumdiskussioner fremherskende, og det var vores oplevelse, at netop den konkrete erfaringsudveksling led under denne form. Det havde nok været mere frugtbart at lave mindre workshops med femten-tvetyve personer i hver.

Denne skævhed fik os umiddelbart til savne den susende diskussionsiver, der oftere indfinder sig i mere ideologiske debatter. På den anden side har den konkrete erfaringsudveksling også sin ret. Den kan åbne øjnene for, hvor de svage punkter i fx fagbeskrivelser og studieordninger findes, og dermed føre til konstruktiv selvkritik og selvansagelse. Der var ansatser til debat, da fx Bente Rosenbeck stillede spørgsmålstejn ved tværviden-

skabeligheden som et dogme i kvindeforskningen og da Ellen Mortensen i workshoppen "Hur förändrar vi kanon?" spurgte panelet, om de havde taget stilling til det faktum, at de efterhånden selv havde fået stor indflydelse på, hvordan kanon i de forskellige fagområder ser ud. Man kan forestille sig, at det havde hjulpet diskussionen bedre på vej, hvis de forskellige paneler, i højere grad havde været sammensat af forskellige generationer i selve gruppen af forskere. Forskelighed er naturligvis ikke kun et spørgsmål om generationer, men om en mere synlig repræsentation af helt unge forskere, ph.d'ere og almindelige studerende ville nok have været et frugtbart udgangspunkt for den konkrete erfaringsudveksling.

Flere af de emner, der blev taget op i henholdsvis oplæg og diskussioner havde stor interesse for os studerende. Og det er jo endnu en god grund til, at flere studenterdeltagere ville have været godt. Et af de centrale spørgsmål var, hvorvidt kvinde- og kønsforskningen per definition skal være tværfaglig og tage udgangspunkt i videnskabsteoretiske overvejelser om kønnets ontologiske status. Mange syntes, at vinden bar i den retning. Andre gjorde opmærksom på, at det var et problem at lave forskningsbaseret undervisning med dette udgangspunkt. Diskussionen om, hvorvidt man ønsker forskningsbaseret undervisning eller foretrækker de indførende, brede og overblikorienterede fag er meget vigtig og begrænser sig jo ikke

kun til kvinde- og kønsforskningen. Men måske kan kvinde- og kønsforskningen med sin stærke tilknytning til det tværfaglige virkelig bibringe denne diskussion noget.

Et andet studenterrelevant spørgsmål handlede om, hvor man skal drage grænserne for kvinde- og kønsforskningen. Skal man i højere grad indrage etnicitets- og minoritetsstudier, queerstudier og gay-lesbianstudier? Ønsker vi at udviske den decideret kvindevidenskabelige profil fra vores uddannelse til fordel for en bredere kulturanalytisk synsvinkel? Og hvordan lader dette sig gøre rent praktisk? Hvordan skulle et sådant institut se ud og hvilke forskere og undervisningskræfter skulle virke der? Vil det brede kulturanalytiske perspektiv skabe pluralisme eller meta-teoretisk rigiditet? Altsammen spørgsmål vi med studenterkonferencen i baghovedet kunne nikke genkendende til og som endnu en gang bekræftede os i, at studerende og undervisere på mange måder har del i det samme projekt.

Spørgsmålet om, hvordan kvinde- og kønsforskning rent institutionelt bør udvikles som fag var også centralt. Skal kvinde- og kønsforskning være et autonomt forsknings- og undervisningsfelt med henblik på en selvstændig kandidatgrad, eller bør kvindeforskning snarere integreres indenfor de traditionelle fag? Skal der sættes på en selvstændig uddannelse med overbygningsniveau eller bør systemet med sidefag i kvinde- og kønsforskning udvikles? Kort sagt: Vil man være fx historiker med en stærk

kønsvinkel eller kønsforsker med en faglig vinkel som fx historie?

Nina Lykke fra Odense Universitet har i flere år været fortæller for at udvikle kvinde- og kønsforskningen til en selvstændig uddannelse fra grundniveau til højeste niveau. Modstanderne af "cand.kvin.-modellen" mente derimod, at det er mere relevant at udvikle de traditionelle fag, således at kønssynsvinklen inddrages i højere grad. Det ville betyde, at udviklingen af kvinde- og kønsforskningen skal ske på sidefagsniveau.

Vores oplevelser på studenterkonferencen bekræftede, at studerende har lige så forskellige opfattelser af dette tema som forskere og undervisere har. Vi mener, at temaet bør ses i sammenhæng med hele generationsproblematikken. Er det nødvendigt med konsensus indenfor kvinde- og kønsforskningen i spørgsmålet om integration-separation? Måske er det på tide at give plads til nye tanker og overvejelser omkring struktur og profilering. Kunne man tænke sig en struktur, hvor de forskellige institutter, centre eller miljøer profilerer sig forskelligt. Hvor det fx er muligt at opnå en kandidatgrad på nogle universiteter, mens andre udvikler et sidefagssystem? Det ville give de studerende optimale betingelser for at vælge præcis den uddannelsesprofil, de måtte ønske.

Vores svar lyder altså, at hvis der skal diskuteres undervisning, ja så har forskerne i høj grad brug for de studerende. Nøjagtig som vi oplevede på

studenterkonferencen, at de studerende har brug for forskerne. Og vi har allesammen brug for, at diskussionen også foregår udenfor auditorierne.

Tak for invitationen til at deltage og tak for en virkelig velorganiseret konference.

Stud. Mag Helle Reedtz Funder stud.mag. Mie Andersen Center for Kvinde- og Kønsforskning, KU

KONFERENCERAPPORT

STOCKHOLM TUR/RETUR Rosa moln och Blå dunster. Nordisk genusvetenskapelig studentkonferens

Slutningen af september i år Indbød Centrum for Kvinnoforskning ved Stockholms Universitet til konferencen Rosa moln och Blå dunster. Nordisk genusvetenskapelig studentkonferens. Overskriften virkede lovende og lagde op til fællesnordiske diskussioner af såvel teoretiske som mere praktiske og politiske emner. Jeg havde forventninger om at få smagspøver fra den aktuelle kønsforskning i de øvrige nordiske lande. Ligesom jeg så frem til at få et indtryk af de forskellige kønsforskningsmiljøer ved de nordiske universiteter. Men mine forventninger blev aldrig indfriet, hvilket skyldes en kombination af et lavt fagligt niveau og dårlig planlægning.

Programmet var bygget op omkring de tre konference

klassikere; plenumforedrag, workshops og paneldiskussion.

Første dagen var helt klart den bedste. Alle oplæggene var forskningsbaserede og forelæserne havde noget at sige i mere end fem minutter.

Sara Heinäma fra Helsingfors Universitet lagde ud med forelæsningsen A Phenomenological Perspective on the Body and Sexual difference. Her gav Heinäma en introduktion til Simone de Beauvoirs brug af fenomenologien og hendes afsæt i Maurice Merleau-Pontys filosofiske overvejelser omkring fenomenologien. Hvor Heinämäs forelæsning havde en helt traditionel formidlingsform, var der langt mere underholdning over Tiina Rosenbergs forelæsning om queerfeminisme. Måske er ordet forelæsning ikke helt rammende i beskrivelsen af Rosenbergs veloplagte lysbillede- og videoshow. Ved at bombardere tilskuerne med en lang række sjove, underfundige og til tider grænseoverskridende billeder og videoklip, lykkedes det Rosenberg at forstyrre den heterocentriske opfattelse af, at der kun findes to køn. Hvor Rosenberg spillede på det humoristiske, var der til gengæld ingen grund til at trække på smilebåndet under Helena Sutorius' i øvrigt gode forelæsning Den sexuella njutning- frågan om rätt och kön eller rätt kön. Det var forstemmende at høre, hvordan kvinden stadig betragtes som den Anden indenfor den juridiske lovgivning, herunder særligt den del der omfatter voldtægt.

Efter at Tuula Juvonen havde præsenteret sit noget langt-

rुकne foredrag Swedish Love, der så vidt jeg forstod handlede om fraværet af lesbiske i finske film om homoseksuelle svenske mænd fra 1950'erne, eller var det omvendt? var der fernisering på en fotoudstilling. Men da jeg også skulle passe min lille forretning med salg af Kvinder, Køn og Forskning, nåede jeg aldrig længere end til at smage på det som jeg først troede var vin, men som i bedste svenske stil viste sig at være æblecider.

Konferencens andendag stod i workshopens navn. Om formiddagen var de sikre heste kørt i stilling. For de workshopansvarlige bestod stort set af forelæserne fra dagen før. Så den faglige kvalitet var for så vidt i orden. Men når en workshop kun har en oplægsholder, kan det være svært at få gang i debatten. Der mangler det spræl, som forskellige indgangsvinkler giver, og det kan let resultere i endnu en forelæsning, fra en forsker der har noget på hjertet. Hvilket var præcist, hvad der skete i den workshop, som jeg havde tilmeldt mig. Sara Heinämaa leverede en vidensfyldt oplæg. Men da hun var den eneste oplægsholder, blev det en meget lang seance, hvor diskussionen og dialogen kom til at stå i skyggen af foredraget. Og det er synd, for meningen med en workshop er vel at udvikle den frugtbare debat, så både oplægsholdere og tilhørere føler, at de bliver beriget med såvel viden som kritiske vinkler. Så langt nåede Heinämäs workshop aldrig, hvilket måske også skyldes, at workshopens tema blev diskuteret som et

filosofisk emne i en teoretisk kontekst. Men selvom et emne er meget fagspecifikt, er det altid værd at overveje den formidlingsmæssige dimension, så alle faggrupper får mulighed for at tage stilling til det emne, der præsenteres. Ikke mindst ved en tværvideenskabelig konference.

Hvor formiddagens workshop til tider var for teoretisk anlagt, var vi til gengæld helt nede og skrabe bunden ved eftermiddagens workshops, eller tværvideenskabelige seminarer som de også blev kaldt. Seminarerne bestod af et kort oplæg, der var baseret på en eksamensopgave fra den seminaransvarlige. De opgaver, som der blev taget udgangspunkt i, var enten skrevet på lærerseminaret eller på BA-niveau. Med al respekt for dygtige studerende, er det simpelthen for tyndt et grundlag for et seminar. De seminarer som jeg deltog i, var præget af manglende fagligt overblik og substans. Det kom ikke alene til at præge oplægget, men også den senere diskussion. Når oplægsholderen ikke har mere at sige, efter at det 5-10 minutter lange oplæg er holdt, sidder man tilbage med en "nå og hvad så fornemmelse". Jeg er med på ideen om, at det kan være frugtbart, at diskutere sine opgaver eller sit speciale med andre stu-

derende. Men jeg vil vove den påstand, at det er spild af tid at afsætte 45. min til en diskussion, der tager udgangspunkt i en afløsningsopgave. Havde det været et speciale eller en ph.d.-afhandling under udarbejdelse, tror jeg det hele havde stillet sig anderledes an.

Søndag var konferencens sidste dag og den dag, hvor de nordiske tråde skulle samles og frugtbare diskussioner opstå. Men det modsatte skete, hvilket i høj grad skyldes mangelfuld planlægning fra arrangørernes side. Der var lagt op til en paneldiskussion på baggrund af oplæg fra repræsentanter fra de forskellige nordiske lande. Oplæggene bestod overvejende af præsentationer af de enkelte landes studiemønstre indenfor kvinde- og kønsstudier. Selvom det måske er et lidt mangelfuldt grundlag for en diskussion, kunne det have udmøntet sig i en konstruktiv retning, hvis arrangørerne havde gjort sig det klart fra starten, hvad de ønskede med paneldiskussionen. De indbudte oplægsholderne måtte under pausen fortælle arrangørerne, hvilke emner og temaer, der kunne tages op i den efterfølgende debat, samt give gode råd om, hvordan en paneldiskussion afvikles rent praktisk. Derfor blev den efterfølgende debat præget af mangelfuld sty-

ring og lettere kaos. Den norske paneldeltager indsatte sig selv som "bagsæde ordstyrer", mens de svenske debattører udskiftede sig selv flere gange undervejs, og den islandske repræsentant gik midt i det hele, fordi hun skulle nå et fly.

Men det blev værre endnu ved konferencens afslutning, der bestod af en tåkrypende digtoplæsning. Digtet havde skriveprocessen som emne. Og med graviditet og fødsel som de styrende metaforer blev det beskrevet, hvordan digtet vokser i kroppen og senere fødes under smerte, skrig og skral. Jo digteren kunne sin Helene Cixous, bare 20 år for sent.

Centrum for kvindeforskningens studenterkonference var lagt stort an, men faldt til jorden med et brag. Spørgsmålet er, om det overhovedet er værd, at bruge kræfter på studenterkonferencer. Både som studerende og forsker inspireres man vel først og fremmest af oplægsholdere, der har noget at sige og som brænder for et emne. Mens tynde oplæg og dårlige arrangementer virker som en spand koldt vand.

Kom igen Stockholm, men overvej om form og indhold passer sammen næste gang I forsøger jer.

*Rikke Sanderhoff,
cand.mag. KU*